

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

OBOR: DĚJINY VÝTVARNÝCH UMĚNÍ

Poutní kostel Navštívení Panny Marie ve Frýdku

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavel Kufa

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

OLMOUC 2008

Prohlašuji, že jsem tuto seminární práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškeré informační zdroje a literaturu, kterou jsem použil.

V Olomouci dne 30. 6. 2008

Obsah

I. Úvod	4
II. Dějiny frýdeckého poutního kostela Navštívení Panny Marie na pozadí protireformačních snah na Těšínsku	5
1. Protireformace na Těšínsku a její vliv na stavební činnost	5
2. Výstavba nového poutního kostela ve Frýdku	18
III. Emporovo-halový kostel v architektuře českých zemí	30
1. Kostely v Čechách a na Moravě v 17. století	33
2. Kostely 17. století ve Slezsku	36
3. Čechy a Morava v době vrcholného baroka	41
4. Architektura ve Slezsku v 1. polovině 18. století	47
IV. Závěr	74
V. Poznámky	76
VI. Literatura	95
VII. Summary	103
VIII. Seznam obrazové přílohy	104
IX. Obrazová příloha	106
X. Anotace	113

I. Úvod

Monografické zpracování architektury frýdeckého kostela Navštívení Panny Marie v pohledu na tak pozoruhodnou stavbu doposud chybělo. Četné práce zmiňují především vývoj poutního místa a rozvoj poutničení. Zcela nedostatečné a okrajové zmínky v uměleckohistorické literatuře vedly k řadě nepřesností a omylů, k připisování a odepisování projektu frýdeckého poutního kostela různým architektům a stavebníkům působícím na Moravě či ve Slezsku. Často nepodložené a odmítavé stanovisko vůči starší regionální literatuře a nekritické atribuce nepomohly vyřešit a především začlenit architekturu tohoto významného barokního chrámu do užšího kontextu, který by napomohl k hlubšímu poznání barokní sakrální architektury.

Řada článků a monografií na téma frýdeckého kostela velmi dobře zpracovává počátky poutního místa, výstavbu kostela a rozvoj poutí. Důležité dějinné pozadí vzniku a rozvoje poutního místa si vyžádalo kapitolu věnovanou jeho historii na pozadí podstatných historických událostí v rámci Těšínska. Význam a specifičnost historického vývoje mohly výrazně ovlivnit podobu kostela.

Nutná a nepostradatelná data a prameny o mariánském kostele musely předcházet druhou kapitolu, která se snaží postihnout typologicky podobné kostely v českých zemích a především ve Slezsku. Cílem této kapitoly zůstává nalézt hlubší stylové vazby na slezské prostředí a zařadit kostel do kontextu určité skupiny slezských kostelů, z kterých stavba vychází. Tak rozsáhlé téma muselo být omezeno na známější a architektonicky hodnotnější stavby.

II. Dějiny frýdeckého poutního kostela

Navštívení Panny Marie na pozadí protireformačních snah

1) Protireformace na Těšínsku a její vliv na stavební činnost

Těšínsko patří k oblastem s dlouhou tradicí církevních institucí. Už z roku 1284 pochází zmínka o těšínském kaplanovi Bartolomějovi, který sídlil u dodnes dochované románské rotundy sv. Mikuláše a sv. Václava. Chod církevních far, klášterů a škol v následujících stoletích nestačilo výrazně poznamenat husitsví, jehož vliv nelze na Těšínsku potvrdit.¹ Reformace tedy pronikala do tradiční struktury místní katolické samosprávy velmi pomalu a postupně. Teprve v roce 1539 se stal opatrovníkem nezletilého těšínského knížete Václava III. Adama Jan z Pernštejna, za něhož se rozšířila reformace na Těšínsku. Václav III. Adam po dovršení plnoletosti legitimoval luteránství a za jeho panování zanikly původní klášterní komunity dominikánů a bernardýnů v Těšíně a klášter benediktnů v Orlové. Značné dluhy, náročné stavební aktivity a nákladný život knížete jej přiměly, aby začal rozprodávat jednotlivé části knížectví. V roce 1573 například prodal město Frýdek i s 15 vesnicemi bratrům z Lohova, kteří tak ukončili protestantskou epizodu v dějinách frýdeckého panství.² I přesto se ve Frýdku, za tak krátké období reformačního vlivu, narodila jedna z velkých postav reformace na Těšínsku, jakou se nepochybně stal evangelický kazatel a autor „Modlitby křesťanské“ Jiří Joannides.³

Těšínský kníže Adam Václav, syn Václava III. Adama, podporován místní šlechtou vydal v roce 1598 nařízení, aby všechny kostely a školy obsazovali pouze kněží augsburského vyznání.⁴ Překvapivě v roce 1610 Adam Václav konvertoval ke katolické víře a o rok později odebral luteránům jejich kostel, vyhnal luteránské kazatele a dosadil zde katolické duchovní.⁵

Po smrti knížete spravuje piastovské panství poručnická rada za nezletilého Bedřicha Viléma. Poručnickou radu tvořili významní představitelé katolické a prohabsburské strany, mezi které patřili vratislavský biskup Karel Habsburský, kníže Karel z Lichtenštejna a Jiří III. z Oppersdorffu. V platnost vstupuje nové nařízení, aby všichni luteráni prodali svůj majetek a odstěhovali se, ale nařízení se striktně nedodržovalo a protestanté obsadili o něco později farní kostel. Katoličtí duchovní se vrátili jen po dobu krátké vlády Bedřicha Viléma, který však brzy umírá bez legitimního mužského potomka. Knížectví formálně přešlo do rukou Habsburků, ale přesto, až do své smrti, panství spravovala Bedřichova sestra, Alžběta Lukrécie. Kněžna pod velkým nátlakem musela vydat v roce 1629 náboženská statuta, která nařizovala pokatoličtění městské rady, což se opět důsledně nedodržovalo. Alžběta Lukrécie se luteránských poddaných zastávala i u císaře, ale ani žádost protestantských stavů o výstavbu mírového kostela s hřbitovem nenašla na vídeňském dvoře podporu.⁶

Smrtí Alžběty Lukrécie v roce 1653 těšínské knížectví přešlo přímo do rukou Habsburků. Císař Ferdinand III. předal těšínské panství svému synu, Ferdinandu IV. Hold stavů v zastoupení Habsburka přijal vlastník frýdeckého panství, hrabě Jiří III. z Oppersdorffu. Tvrdší a důslednější

opatření proti nekatolíkům začala již 24. prosince prosazovat nově ustanovená náboženská komise.⁷

Tvrký nástup rekatolizace Těšínska však nepostihl v takové míře frýdecké panství, kde se na rozdíl od piastovských držav nerozmohla reformace v takové míře, aby ji katoličtí majitelé frýdeckého panství nestačili potlačit. A tak v roce 1636 koupil hrabě Jiří III. z Oppersdorffu panství, na kterém již rekatolizace proběhla. Přesto Jiří z Oppersdorffu realizoval celou řadu zjevně protireformačních staveb a přispíval agilně k rozvoji katolické církve ve Slezsku.

Oppersdorffská podpora habsburské politiky ve Slezsku nejvíce přinesla právě Jiřímu III. z Oppersdorffu, kterému císař v roce 1626 udělil dědičný hraběcí titul. Oppersdorff předtím studoval u jezuitů, kde se spřátelil s budoucím vratislavským biskupem Karlem Habsburským. Hrabě se zabýval poezií, navštívil několikrát Itálii a velmi si oblíbil jezuity. Velmi tvrdě prosazoval habsburskou náboženskou politiku na svých většinou luteránských panstvích v Horním Hlohově a v Ratiboři. V Horním Hlohově vybudoval první slezskou loretu a následně i boží hrob. Na svém frýdeckém panství započal v roce 1640 se stavbou dřevěného poutního kostela sv. Ignáce z Loyoly na Prašivé a ve Frýdku pokračoval v přestavbě zámku, kde mimo jiné nechal postavit zámeckou kapli sv. Barbory. Na frýdeckém náměstí dal postavit v letech 1644 – 1645 kapli Panny Marie pro růžencové bratrstvo frýdeckých měšťanů.⁸

Jiří III. z Oppersdorffu zemřel 16. května 1651 v Horním Hlohově a zanechal po sobě prosperující a výnosné panství. Řada vyjimečných stavebních podniků ve Slezsku, na nichž se podílel, vnesla do urbanismu slezské krajiny nové prvky. Hrabě zastupoval zájmy Habsburků ve

Slezsku, nejenom při přebírání těšínského knížectví v zastoupení za Ferdinanda IV., ale především razantně prosazoval a upevňoval pozice katolické církve. Podle frýdeckého faráře Schippa,⁹ také „... jeho zbožným usilováním a přičiněním zázračné Panny na Vápenkách socha počátek svůj vzala.“

Podle této legendy¹⁰ zbožného hraběte při procházce se zámeckým kaplanem z jezuitského řádu napadlo postavit na kopci sochu Panně Marii. V roce 1715 slyšeli polští poutníci při návštěvě Frýdku, že mariánská socha na sloupu vznikla díky frýdeckému pánu, který ji nechal postavit jako pokání za smilstvo na panském gruntu.¹¹

Po smrti Jiřího z Oppersdorffu se podle závěti ujal správy panství s Oppersdorffem spřízněný, hrabě Jan Bernard Pražma, který nechal v roce 1664 zpracovat urbář frýdeckého panství. Urbář ještě mariánský sloup nezmiňuje,¹² ale přesto sloup stál na kopci nad Frýdkem, zvaným Vápenky, už za faráře Matěje Františka Tlametia, který zde působil jako frýdecký farář v letech 1657 – 1682.¹³

Mariánský sloup zhotovil neznámý sochař z šedého pískovce.¹⁴ Zhotovitele a zadavatele této významné zakázky se dodnes nepodařilo jednoznačně určit, ale podle J. Gorzelika¹⁵ již v roce 1662 zamýšlel olomoucký a vratislavský biskup Leopold Vilém postavit Madonu s třemi anděly na sloupu s erbem, jenž měl stát na návrší nad Frýdkem. Kvůli biskupově smrti ratibořský sochař Franz Zachariáš Schwabe von Schwabenheim danou zakázku nerealizoval.

Mariánský sloup však s největší pravděpodobností vznikl o několik let později. Podle D. Pindura¹⁶ nechal již hrabě Jan Bernard Pražma „... na zalesněném návrší Vápenky, za městem nedaleko cesty do Lískovce,

postavit pískovcovou sochu Panny Marie s Ježíškem, stojící na hlavě hada a půlměsíce.“

Většinou v literatuře¹⁷ převládá názor, že sochu dal postavit hrabě František Eusebius z Oppersdorffu. Jemu připisal postavení sochy na Vápenkách i B. Indra,¹⁸ který za autora sochy považuje Salomona Steinhofera. Tento sochař působil na oppersdorfském panství v Horním Hlohově a údajně také na frýdeckém panství na konci 50. a počátku 60. let 17. století při úpravách frýdeckého zámku a místních kostelů. Socha tedy musela být osazena na sloupu nejdříve v roce 1666, kdy se správy frýdeckého panství ujal František Eusebius. Vodítkem k určení autora mariánského sloupu se stal také rukopis z věže poutního kostela, kde se uvádí, že sochu vykonal jistý frýdecký měšťan.¹⁹ Steinhofer však v roce 1665 umírá a nezachovaly se žádné záznamy o tom, že by se sochař usadil v městě. Vdova po zesnulém sochaři si však o dva roky později bere purkrabího frýdeckého panství a v roce 1670 v městě pracuje druhý Steinhoferův syn Pavel, který vytvořil pro zmíněnou kapli Panny Marie na frýdeckém náměstí v roce 1672 sochy Bolestné Panny Marie a Ecce Homo a v roce 1680 i krucifix.²⁰

Rovněž za pravděpodobného tvůrce bývá pokládán již zmíněný sochař nerealizovaného mariánského sloupu, Franz Zacharias Schwabe von Schwabenheim, který rovněž pracoval pro Oppersdorffy v Horním Hlohově a v roce 1666 získal zakázku na zhotovení nového oltáře pro farní kostel v Těšíně.²¹

Význam frýdeckého mariánského sloupu podtrhuje nejenom sepětí s prohabsburskou politikou Oppersdorffů, ale především Gorzelikovo zjištění,²² že se jedná o vůbec první mariánský sloup ve Slezsku, který

podle něj můžeme dát do spojitosti s Pietas Austriaca.

K rekatolizaci Těšínska kromě aktivit na frýdeckém panství, odkud pocházela řada katolických duchovních, kteří působili na celém Těšínsku,²³ rovněž přispěli jezuité. Poprvé se v Těšíně objevili již za knížete Adama Václava, ale jejich činnost nepoznamenala místní náboženské poměry.²⁴ V roce 1666 si tak jezuita Jan Tanner stěžuje, že se v Těšíně ke katolické víře hlásí z počtu 140 šlechticů jen 14 a v knížectví lze napočítat sotva na 300 katolíků.²⁵

Na žádost těšínských katolických stavů dorazili jezuité 12. června 1670 do Těšína. Ve městě si postupně vymohli bývalé knížecí domy se zdevastovanou kaplí, čímž záměrně zdůraznili kontinuitu a legitimitu svých rekatolizačních aktivit jako vůli posledních těšínských Piastovců.²⁶ Jezuity a habsburskou politiku podporoval především těšínský hejtman a konvertita, baron Jan Bedřich Laryš, který si vyžádal příchod dalších jezuitů, aby se zde rozvíjelo školství a bohoslužebná činnost.²⁷

Nařízení z roku 1672 přikazovalo opustit nekatolíkům úřední pozice, které zastávali nebo konvertovat ke katolické víře. O rok později se k augsburskému vyznání v Těšíně hlásilo jen 41 rodin, ale v roce 1675 hejtman Laryš zaznamenal zvýšenou aktivitu luteránských predikantů a tajné mše v lesích, které hatí práci jezuitů. Hejtman vydal patent proti predikantům. Zvýšenou aktivitou jezuitů a hejtmana vznikly v městě poustky a protireformační aktivity zaznamenaly úspěchy, které potvrzovaly počty osob, jež se ve městě hlásily k luteránství. V roce 1679 jezuité zmiňovali pouze tři nekatolíky ve městě²⁸ a tentýž rok symbolicky předvedli divadelní představení o dobrém pastýři, který našel ovečku svedenou herezí.²⁹

Situace se však vůbec nezlepšila na panství protestantské šlechty a na venkově, kde většina far byla považována za protestantské. Například ve městě Bílsku vizitace zaznamenala v roce 1687 mezi měšťany pouze pět katolíků. Rekatolizační činnost jezuitů se zaměřila i na jiná města v knížectví, kde rovněž kázali a obraceli nekatolíky na katolickou víru. V letech 1692 – 1697 rovněž spravovali těšínskou faru. Kolem roku 1707 založili u těšínské rezidence nižší gymnázium a minimálně dvakrát do roka tu předváděli žáci divadelní představení. Jezuité také vedli aktivně rozpravy s luterány, dohlíželi na dodržování církevních nařízení a zákonů vůči protestantům a prováděli i přezkušování kněží.³⁰

Od roku 1716 se jezuita Leopold Tempes významně podílel na rekatolizaci podhorských vesnic. Zasloužil se také o vybudování kostela v Istebné, rekatolizaci města Jablunkova a jeho okolí. V Jablunkově založil bratrstvo Božího Těla a úspěšnou rekatolizaci města nakonec završil výstavbou mariánského sloupu, který v roce 1755³¹ nahradil dnešní kamenný mariánský sloup na jablunkovském náměstí. Od roku 1725 s pomocí místních fojtů stavěl kolem cest kříže. Nejprve z Těšína až k jablunkovskému průsmyku a o rok později postavil 19 sloupů s obrazy svatých na cestě z Těšína do Frýdku.³²

Na frýdeckém panství vznikaly rovněž i v druhé polovině 17. století sakrální objekty, které nechal postavit František Eusebius z Oppersdorffu. Jedná se o dřevěný kostel svatého Ignáce z Loyoly v Borové a zděné kostely sv. Jiří v Dobré (1681 - 1686) a sv. Stanislava v Bruzovicích (1674 - 1677).³³ Hrabě rovněž podporoval farní kostel a růžencové bratrstvo ve Frýdku. Po smrti hraběte frýdecké panství zdědila jeho dcera Ludvika Pražmová, která rovněž podporovala rekatolizační snahy těšínských

jezuitů v podhůří Beskyd.³⁴ V roce 1701 obdržela patronátní právo a ustanovila frýdeckým farářem Jana Ignáce Pazdřovského, ale po farářově smrti v roce 1703 jmenuje farářem Heřmana Leopolda Kalinovského, který dal z finančních darů postavit nad již tehdy uctívaný mariánský sloup dřevěnou kapli.³⁵ Již 22. 7. 1707 postihla Frýdek a především Místecko průtrž mračen se silným větrem, která dřevěnou kapli značně poškodila. Mariánský sloup se rozlomil na tři části, ale vlastní socha zůstala nepoškozena, což se považovalo za zázrak.³⁶ Kapli postavili opět ze dřeva a její popis se dodnes zachoval ve vizitačních aktech.

Při vizitaci 4. - 6. srpna 1719 opolský arcijáhen zaznamenal dnes cenné údaje o poměrně velké a z dřevěných desek vystavěné kapli se čtyřmi oltáři, která se nacházela mimo město. V kapli na hlavním oltáři zasvěceném Blahoslavené Panně Marii se nacházela kamenná socha Panny Marie. Boční oltáře byly zasvěceny sv. Janu Nepomuckému, sv. Josefu a sv. Rodině. Vnitřek nepostrádal rovněž kazatelnu a kůr s varhanami. Ke kapli se přimykala dřevěná sakristie, ve které se nacházela pokladna a paramenta.³⁷

V roce 1707 ustanovila hraběnka Pražmová novým frýdeckým farářem Václava Tadeáše Faldinu. Za tohoto faráře se zvýšil příliv poutníků ke kapli, ale k rozvoji a věhlasu poutního místa přispěl až spor faráře Faldiny s hraběnciným synem, hrabětem Františkem Vilémem Pražmou, který se ujal správy frýdeckého panství v roce 1708. O rok později hraběti propůjčil vratislavský biskup František Ludvík Neuburský patronátní práva na frýdeckém panství.³⁸

Zmíněný spor se rozhořel o správu kaple s milostivou sochou, kterou chtěl dát hrabě do správy opavským minoritům. Již tehdy plánoval, že se

minorité ve Frýdku usadí právě u kaple s uctívanou sochou a odňal frýdeckému faráři přístup ke kapli. Farář Faldina se nemínil vzdát svých práv nad kaplí, a proto poslal stížnost vratislavskému biskupovi, který vyslal v říjnu 1711 biskupskou komisi do Frýdku. Komise potvrdila farářova práva na kapli, ale hrabě na rozhodnutí nereagoval. Biskup tak odňal hraběti ještě v prosinci patronátní právo.³⁹ Nespokojeného hraběte údajně přesvědčil minorita Bonifácus, aby přenesl sochu na zámek. Stalo se tak v noci 22. února 1712. Hrabě nechal přenést do zámku rovněž vybavení kaple i s nasbíranými peněžními dary.⁴⁰

Následkem těchto násilných činů postavil biskup spor před císaře Karla VI., který k radosti místního obyvatelstva a faráře rozhodl 31. března 1712 ve prospěch biskupa a především faráře. Hraběti nařídil vrátit jak sochu Panny Marie, tak kapli s veškerým vybavením. Peněžní dary, které náležely kapli, musel hrabě vrátit do čtyř týdnů. Duchovní správa nad kaplí náležela odtud pouze frýdeckému duchovenstvu.⁴¹ V záležitosti výstavby kláštera musel nejprve hrabě získat souhlas vratislavského biskupa a nasbírat dostatečné prostředky na stavbu kláštera a kostela. Rovněž musel zajistit příjem kláštera na udržování řádových bratří bez obtěžování frýdeckého měšťanstva a poddaných panství.⁴²

Po císařském nařízení se rozšířilo povědomí o poutním místě i mimo frýdecké panství, což dokládá, že zde již v roce 1715 polští poutníci pořídili obraz frýdecké Panny Marie a vyskytla se zde řada pověstí o zázracích, které rovněž lákaly poutníky například z Hané. Poutníci přicházeli rovněž z Uher, Polska a nejvíce z okolních vesnic a měst.⁴³

Myšlenka založit u poutního místa klášter, který ve městě a na frýdeckém panství citelně chyběl, hraběte neopustila. Zvláště když se v

roce 1713 zúčastnil položení základního kamene karmelitánského kostela ve Volově. A proto „uzavřel se souhlasem provinciála řádu servitů české provincie právoplatný kontrakt s baronem Laryšem, zemským komorníkem Těšínského knížectví, na fundování a stavbu kláštera pro řád servitů ve Frýdku, ...“⁴⁴

Stavba kláštera se nakonec neuskutečnila, protože již v roce 1731 umírá nejenom farář Faldina, ale i hrabě. Podle závěti panství spravovala hraběnka Karolina Pražmová, kterou si hrabě vzal jako svou třetí manželku v roce 1724 ve Vratislavi a dočkal se konečně tří mužských potomků.⁴⁵ V závěti rovněž ustanovil, „ ..., aby se v případě, že baron Laryš, který mezitím zemřel, nezajistil kontrahovaný peněžní podíl na stavbu kláštera a pokud servité nezískali souhlas od vratislavského biskupa, mají se dědicové a jeho synové sprostít tohoto jeho závazku a mají jen usilovat o opětné získání patronátního práva na frýdeckém panství ...“⁴⁶

Situace se však razantně změnila nejenom ve Frýdku. Celé Těšínsko ovlivnila altranstädská smlouva a poddanské nepokoje, které vyvrcholily právě v roce 1707. Na základě dohody z Altranštádtu císař Josef I. z milosti povolil výstavbu šesti protestantských kostelů ve Slezsku. Protestanté museli postavit kostely mimo město tak jako již zmíněné mírové kostely, ale na rozdíl od nich mohly být provedeny z trvanlivějšího a pevného stavebního materiálu. Vzniklo pouze šest těchto kostelů. Dřevěné kostely v Zaháni, Miliči a Kožuchově navazují bezprostředně na mírové kostely v Javoří a Svídnici. Zděné kostely v Jelení Hoře a Kamenné Hoře postavil Martin Frantz, který se pravděpodobně inspiroval stockholmským kostelem sv. Kateřiny na půdorysu řeckého kříže.⁴⁷ V

Horním Slezsku vznikl pouze jediný milostivý kostel, a to díky agilnosti a trpělivosti protestantské šlechty při vyjednávání s úřady v roce 1708⁴⁸ a žádosti katolické městské rady u císaře o možnost výstavby milostivého kostela v Těšíně (12. 3. 1709), kterou císař 18. března potvrdil. Protestanté už 14. května odkoupili od města pozemky za Horní branou pro školu a kostel.⁴⁹

Projekt těšínského milostivého kostela navázal pouze částečně na starší protestantské kostely, což se projevilo pouze naznačením řeckého kříže v půdorysu. Stavitelé Jan Jiří Hausrucker a Josef Ried z Opavy se inspirovali především opavským jezuitským kostelem sv. Jiří.⁵⁰ Jistě nezmínil náhodou těšínský pastor Jan Muthmann ve své knize poslušnost a věrnost nejenom Bohu, ale i císaři, z jehož milosti mohl vzniknout kostel Jména Ježíš.⁵¹

Bazilikální trojlodí milostivého kostela se od opavského jezuitského kostela odlišuje větší střízlivostí dekorativních prvků nejen v exteriéru, ale i v interiéru. Hlavní loď člení pouze zdvojené korintské pilastry vysokého řádu, mezi kterými se prolamují tři podlaží empor, jenž vyplňují prostory bočních lodí. Pilastry nesou nepřerušené a obíhající kladí, které odděluje prostor empor od nebesky modré valené klenby s lunetami a pasy. Rovněž termální okna vnášejí jak do lodí, tak především do apsidy záplavu světla, jehož význam povýšili pietisté na symbol cesty ke spasení a splynutí duše s Bohem.⁵²

Pietistické hnutí se angažovalo především v individuální zbožnosti, obrozením původní víry, či tlakem na zlepšení úrovně protestantských duchovních. Hnutí sledovaly a postupně potlačovaly státní úřady, především likvidací pietistické literatury, pokutováním a vězněním příznivců. Také v Těšíně se s příchodem evangelických kazatelů rozšiřovaly pietistické myšlenky a literatura, ale v roce 1729 obvinili jezuité tři pastory a dva protestantské učitele z pietismu. Odchodem pastorů v roce 1730 zaniklo pietistické hnutí i na Těšínsku.⁵³ Přes nesváry s katolickou stranou a finanční potíže se protestantům podařilo vybudovat v letech 1710 – 1750 milostivý kostel a v roce 1725 vysvětili novou budovu školy.⁵⁴

Již od povolení stavby kostela se činila opatření, aby katolíci nekonvertovali zpět k augsburské víře, pod hrozbou konfiskace majetku a doživotního vyhnání z knížectví. Přesto Vrchní úřad ve Vratislavi v roce 1722 vytýkal těšínskému hejtmanovi obrovské množství katolických odpadlíků, a to především mezi špatně vychovanými dětmi. Napětí obou stran se ve 30. letech jen dále stupňovalo, a proto císař 21. listopadu 1737 nově sestavil náboženskou komisi, která měla účinněji postupovat proti protestantům, ale značné zatížení především protestantského obyvatelstva vyvolávalo jen další nepokoje.⁵⁵

Tvrdá rekatolizace ve Slezsku zaznamenala největší úspěchy právě v Horním Slezsku, kde se téměř většina obyvatelstva hlásila ke katolické víře, ale vznik a rozvoj tehdy jediného hornoslezského protestantského kostela znepokojoval nejenom katolické duchovenstvo v čele s vratislavským biskupem, ale rovněž i císaře Karla VI. a katolickou šlechtu na Těšínsku.

Šlechta reagovala na těšínský protestantský kostel a náboženské napětí v knížectví výstavbou nových zděných katolických poutních kostelů Neposkvrněného početí Panny Marie v Malých Kunčicích (1713 - 1719) a rovněž mariánského kostela ve Frýdku,⁵⁶ který se nakonec nestavěl podle původních plánů patrně z let 1736 – 38,⁵⁷ což úzce souvisí s úrovní místní stavitelské produkce a stavitelů na Těšínsku v první polovině 18. století.

Těšínsko se na poli barokního stavitelství prezentovalo velmi skromně. V 17. století mezi sakrálními objekty převažovaly dřevěné kostely, které teprve v průběhu 18. století pomalu vytlačovaly zděné chrámy.⁵⁸ Ve městech sice panovala o něco lepší situace, ale místní stavitelé zaostávali i v 18. století velmi výrazně za centry stavebních aktivit. Také kvůli absenci knížecího mecenátu a skromnosti místních poměrů nedokázala katolická církev, měšťanstvo, ani zemská šlechta plně povznést potenciál regionálního uměleckého prostředí.⁵⁹ Na větší, nákladnější a náročnější stavební projekty využil stavebník většinou služeb stavitelů působících mimo Těšínsko.

U projektu kláštera milosrdných bratří v Těšíně, který stavebníci zadali Michalu Kleinovi z Nisy v roce 1697, vytvořil stavitel komplex kláštera a kostela, který mohl ovlivnit i místní stavitele a stavebníky. Čtyřkřídlý klášter se podle plánů stavěl v letech 1700 – 1704. Velkou část severního křídla tvoří klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, který se podařilo vysvětit až v roce 1714.⁶⁰ Jednolodní kostel s přízvedními pilíři o třech polích valené klenby s lunetami a odsazeným pravouhle ukončeným presbytářem působí velice skromně. Střední ose průčelí dominuje souměrně situovaná věž a střízlivě členěná fasáda. Klášter sice prošel několika stavebními úpravami na konci 18. a v průběhu 19. století, ale zachoval si původní

barokní dispozici. Klášter se tak stal nejvýznamnějším architektonickým projektem katolických stavebníků doby baroka v Těšíně.

Přestavbou jezuitské kaple v roce 1707 vznikl kostel sv. Kříže,⁶¹ jehož původní podobu výrazně pozměnila další přestavba na přelomu 18. a 19. století. Jezuitský a klášterní kostel milosrdných bratří překonal svými velkorysími rozměry a jistě i finanční nákladností protestantský kostel Jména Ježíš, který zastínil stavební aktivity katolických stavebníků nejenom ve městě, ale i na celém Těšínsku.

Zmíněný kostel v Malých Kunčicích se nevymyká ze schématu jednolodního sálového kostela s užším, apsidou uzavřeným presbytářem.⁶² Jeho návrh se snad inspiroval výše zmíněnými projekty těšínských kostelů. Mezi reprezentativnější příklad sakrální architektury 30. let 18. století na Těšínsku patří karvinský kostel sv. Petra z Alkantary, jenž nechal postavit hrabě František Vilém Laryš v roce 1737.⁶³ Jednolodní sálový chrám s půlválcově ukončeným závěrem doplňuje od severní strany sakristie s oratoří v patře. Exteriér člení jednoduché lisenové rámy a plochy mezi nimi prolamují obdélná půlkruhově ukončená okna. Z průčelí vystupuje mělký střední rizalit věže.⁶⁴ Typ venkovského šlechtického kostela upotřebili nejenom stavitelé dalších venkovských kostelů na Těšínsku, ale ovlivnil s velkou pravděpodobností i projekt zděného poutního kostela na návrší nad Frýdkem.

2) Výstavba nového poutního kostela ve Frýdku

Nový poutní kostel nad Frýdkem chtěla postavit hraběnka Karolína Pražmová na místě již dávno nevyhovující dřevěné kaple. Projekt plánovala společně s frýdeckým farářem Kryštofem Paškou, který předtím

působil jako zámecký kaplan na frýdeckém zámku. Hraběnka se snažila nejenom uskutečnit manželovu vůli,⁶⁵ ale nepozbýt důvěry, kterou nový vratislavský biskup Filip Ludvík Sinzendorf obdařil ji, když propůjčil pro ni a pro tři další generace Pražmů patronátní právo na frýdeckém panství.⁶⁶ V roce 1735 vratislavská konzistoř ustanovila zvláštní duchovní komisi, která zkoumala zázračnost sochy frýdecké Panny Marie. Po potvrzení zázračných uzdravení komisí se mohlo přikročit k vypracování stavebních plánů poutního kostela,⁶⁷ ale ještě v roce 1736 pohřbili v dřevěné kapli Karolinu Spindlerovou. Přesto se již v letech 1736 – 1739 podle dodatečného výkazu důchodního úřadu frýdeckého panství svážel na Vápenky stavební materiál. Hraběnka darovala pozemky kolem dřevěné kaple na stavbu nového kostela a také se zavázala nést náklady stavby za stavební materiál, jeho dodání a mzdy zedníků, kameníků a jiných dělníků, kteří pracovali na stavbě.⁶⁸

Vypracování projektu bylo zadáno jistému těšínskému staviteli,⁶⁹ který dostal za plány a výpočet nákladů na stavbu zapláceno smluvenou částku. Peníze vyplatila důchodní správa frýdeckého panství 21. ledna 1739 Janu Reinthalovi. Ten se připomíná v roce 1713 v Opavě jako zednický tovaryš, který se už 8. června stal venkovským spolumistrem pro město Těšín v opavském cechu zedníků, kameníků a pokrývačů. Kromě plánů na poutní kostel na Vápenkách u Frýdku postrádáme jakékoli zprávy o jeho stavitelské a projektantské činnosti.⁷⁰

Zděné barokní kostely na Těšínsku v první polovině 18. století nevybočují výrazně z uvedených příkladů podélného sálového kostela s vtaženými pilíři, který plně dostačoval praktickým nárokům a místním potřebám stavebníků. Kostely se stavěly jako jednodušší, výjimečně u

protestantského milostivého kostela jako trojlodní. Fasády člení většinou lizénové rámy a průčelí až surově strohé pilastry. Střízlivost exteriéru se většinou projevila i v interiéru, který upoutával spíše bohatě zdobenými oltáři než architektonickým detailem. Místní stavitelské síly nedisponovaly výraznějšími a především inovativnějšími vzory sakrálních staveb, což platilo jistě i pro Reinthalův návrh na zděný poutní kostel na Vápenkách.

Dnes se můžeme pouze domnívat, že se patrně jednalo o jednolodní jednoduchý kostel s věží ve střední ose průčelí. K presbytáři patrně přiléhala sakristie s panskou oratoří v patře. Tomuto schématu by odpovídalo, že snad podle nerealizovaných plánů poutního kostela ve Frýdku vznikl v roce 1806 kostel sv. Kateřiny v Ropici [1],⁷¹ který stavěl Anton Englisch.

Stavební plány na nový poutní kostel posuzoval vratislavský biskup Filip Ludvík Sinzendorf s konzistoří. Biskup plány neschválil, protože „... *tak bídný kostelík se Matce Boží nabízí.*“⁷² Kardinál patřil k osvícenému a pragmatickému duchovenstvu barokní doby. Za svou církevní kariéru vděčil mimo jiné i přízni Habsburků, jejichž prorakouskou politiku prosazoval ve Slezsku.⁷³ Prohabsburské zájmy podtrhuje i zájem biskupa o budoucí vzhled frýdeckého poutního místa, které nejenže schraňuje nejstarší známý mariánský sloup ve Slezsku, ale především se proslavilo zásahem císaře Karla VI. do sporu o patronátní právo.

Kardinál počítal jistě s poutní svatyní, která by odpovídala významu a důležitosti poutníky oblíbeného místa. Věděl také o napětí, které panovalo mezi katolíky a protestanty v Těšíně a ve stále převažující protestantské komunitě v Bílsku a jeho okolí, a proto plánoval vystavět poutní kostel, který by pojal větší množství poutníků a zároveň by využíval estetické a

urbanistické možnosti, které by poutníka lákaly už z dálky. Změnila se totiž náboženská politika vratislavského biskupství, kterou ovládl pragmatismus oproti předcházejícím biskupům. Sinzendorf preferoval pragmatičtější, v jistém smyslu už osvícenské metody posílení katolické víry na úkor protestantů.⁷⁴ Příkladem může být i frýdecká poutní svatyně. Ta jako jediná se mohla srovnávat svým monumentálním účinkem na Těšínsku jen s těšínským milostivým kostelem⁷⁵, který sloužil nejenom pro místní, ale rovněž pro protestantské „poutníky“ ze Slezska, Moravy a Uher.

Nový, krásnější a impozantnější kostel mohl upevnit víru katolického obyvatelstva a přispět k stabilizaci situaci tak, jako tomu sloužily i stavební aktivity Jiřího III. z Oppersdorffu na frýdeckém panství.⁷⁶

Vratislavský biskup se angažuje nejenom v odmítnutí původních plánů, ale nabízí hraběnce, že obstará vhodný projekt nového poutního chrámu. Vypracováním projektu pověřuje svého stavitele.⁷⁷ Jednáním s hraběnkou o podobě nového chrámu se ujímá vratislavský zednický mistr a niský zednický spolumistr Bartoloměj Wittwer.⁷⁸

Wittwer údajně pocházel ze Strahova, ale postrádáme informace o jeho životě do roku 1734. Poprvé se objevuje jako novomanželský svědek 22. února 1734 v kostele sv. Matouše ve Vratislavi, kde se uvádí jako zednický učeň. Po předložení rodného a výučního listu skládá na konci roku 1738 mistrovské zkoušky. Po vykonání mistrovského kusu jej přijali do zednického cechu jen za spolumistra, protože se nechtěl usadit v Nise, ale ve Vratislavi, kde již 2. června 1739 vykonal mistrovský kus. Stal se tak nejenom zednickým mistrem v Nise, ale i ve Vratislavi, což zmínil již 28. června v křestní matriční knize. V jiném záznamu zase je uváděn 2. ledna 1740 jako měšťan a zednický mistr bydlící za vratislavskou katedrálou. V

zápise matriky z roku 1745 se označil jako biskupský a městský zednický mistr. Bohužel o stavitelské činnosti Bartoloměje Wittwera v měšťanském prostředí nevíme nic. O tři roky později se v záznamech objevuje jako biskupský stavitel a zednický mistr. Jeho činnost se především podle známých archivních zjištění soustředila na církevní objednavatele. Kromě projektu nového poutního kostela ve Frýdku známe jen málo staveb, které s Wittwerem souvisejí. V letech 1747 – 1749 přistavěl k severní boční lodi vratislavské katedrály kapli zemřelých. Pro opata Vincence Schulze přestavěl farní kostel v Pelčnici v letech 1748 – 1750 a v roce 1752 vypracoval projekt a propočty nákladů na kostel ve Vratislavských Bělanech, ale kostel se nakonec stavěl později podle jiného projektu, protože Wittwer již 26. listopadu 1754 zemřel.⁷⁹

Wittwer se se svými pomocníky odebral do Frýdku, aby dohodl s hraběnkou kvalitu stavebního materiálu, podobu kostela a zajistil si dostatek informací o poloze budoucího kostela. Vypracované plány schvaluje jak biskup, tak i hraběnka Pražmová. Biskup tak 20. září oficiálně povolil stavbu nového kostela a 4. října hraběnka slavnostně zahajuje stavbu položením základního kamene.⁸⁰ Stavební materiál na stavbu sváželi dělníci po celý rok k již z předchozích let navezenému kameni. Povožníci tak v roce 1740 dovezli 464 sáhů kamene, 1300 kusů cihel, 215 fůr písku a 96 šeflů vápna. 8. října se začíná s výkopem základů a Wittwer s pomocníky dostal vyplaceny peníze za dvě cesty z Vratislavi do Frýdku, 113 zlatých 6 kr. Po Wittwerově odjezdu řídil práce místo něj polír Mathes Schmied. Na stavbě pracovali zedníci a šest robotníků, jejichž počet byl v průběhu stavby navýšen. Mzdy hradila důchodní správa panství, která robotníkům vyplatila mzdu za práci na kopání a vyzdění

základů od 6. října do 26. prosince. Za opracování dovezeného kamene od 27. listopadu do 25. prosince zaplatili mzdu kamenickému mistrovi s tovaryši. Blížící se zima ukončila stavební práce a stavenisté ohradil kovář dřevěným plotem, za který dostal zapláceno důchodní správou panství 31. prosince 1740.⁸¹

V době výkopů základů kostela zasáhla celou habsburskou monarchii zpráva o smrti císaře Karla VI., po němž nastoupila do čela monarchie Marie Terezie. Pruský král však dobyl v únoru následujícího roku celé Slezsko a pruská vojska rovněž obsadila v únoru Frýdek.⁸² Nepříjemná situace citelně zasáhla hospodářství a znejistila katolické stavy a církve, a proto se na jaře již se stavbou nepokračovalo. Stavební aktivity se obnovily až v roce 1744, kdy na zahájení stavby přijíždí z Vratislavi i Wittwer. Stavební práce se naplno rozjíždějí od 25. dubna, kdy zde pracovalo šest zednických tovaryšů a čtyři podavači. Práce dělníků spočívala v kopání základů, dovozu kamene, vápna a také dřeva. Od června na stavbě pracuje rovněž kamenický mistr František Pavel Hanel z Místku se svými pomocníky. Kameníci nejprve vytvářeli desky o délce a šířce jednoho sáhu a výšce tří sáhů. Větší množství cihel a i dalšího stavebního materiálu potvrzuje, že se po tříleté stavební nečinnosti pokročilo se stavbou rychle kupředu.⁸³ Alespoň na severní straně kostela skončila práce na základech a stavbě krypty, což by dokazoval i letopočet 1744 v mřížce okénka v soklové části severní fasády.⁸⁴

Pracovní nasazení však opět v další stavební sezóně vystřídaly nepokoje a nejistota. Na stavbě pracoval jenom kamenický mistr Hanel s pomocníky. Rovněž počet dovezeného stavebního materiálu nesrovnatelně poklesl oproti minulému roku.⁸⁵

Od roku 1746 pracují dělníci ještě při kopání základů. Dále vykonávali běžné činnosti jako nakládání a skládání kamene, písku a hašení vápna. Rovněž za další vykonanou práci zaplatil důchodní úřad za vykonanou práci kamenickému mistru Hanelovi a jeho tovaryšům.⁸⁶ Podle pověsti uprostřed staveniště ještě stála dřevěná kaple se sochou Panny Marie s Ježíškem.⁸⁷

Další stavební sezónu pokračovali od dubna v práci jak kameníci, tak dělníci, kteří od května pracovali jako podavači zedníků. Stavba pokračovala zdárně kupředu a správa panství nakoupila modřínová prkna ze Spálené na Bruntálsku. Frýdecké panství a tedy závázek vystavět poutní kostel přebírá syn Karolíny Pražmové, Jan Nepomuk Pražma, který se již v následujícím roce oženil s Marianou Charlotou ze Žerotína,⁸⁸ a proto snad mohly být omezeny stavební práce.⁸⁹ Zapláceno dostali lamači kamene a kamenický mistr Hanel za kámen na vrata a portál. Teprve o rok později mohli lamači a kameníci osadit portál [11] na své místo. Patrně sestavili a začlenili do hrubé stavby i další ostění. Stavba musela značně pokročit, protože kromě plochých cihel povozníci svezli na staveniště i dřevo na stavbu lešení a zakrytí kostela. Rovněž v kostele již pohřbili Marii Ludoviku, dceru Jana Nepomuka Pražmy.⁹⁰

V roce 1750 kameníci a lamači dostali zapláceno za opracování kamene na sokl. Rovněž jako v minulých letech pracovali dělníci při hašení vápna. Ještě v roce 1751 dostávají lamači kamene zapláceno za kámen na zdivo. Nádeníci podle výkazů z příjmů frýdeckého panství opět hasili vápno.⁹¹ Patrně se již v tomto roce pracovalo na klenbě v hlavní lodi, po předchozím dokončení empor v patře nad bočními kaplemi. V průběhu následujícího roku stavební dělníci dokončili hrubou stavbu kostela, ale

bez posledního patra obou věží,⁹² protože finanční náročnost stavby, na místní poměry honosného kostela, přesahovala finanční možnosti Pražmů a peněžní dary poutníků.

Záznamy a peněžní přepočty dovezených stavebních materiálů z let 1746 – 1752 na stavbu se nezaznamenávaly tak podrobně jako v účtech důchodní správy frýdeckého panství v minulých letech. Známe tak pouze náklady a počet stavebního materiálu dovezeného na stavbu v letech 1744 – 1752 na náklady frýdecké vrchnosti. V těchto letech dovezli 1 287 750 kusů cihel, 8 906 fůr písku, 5297 šeflů vápna a v letech 1740 – 1752 1 806 sáhů kamene. Stavebním dělníkům správa panství vyplatila 1 217 zlatých. Celkové náklady frýdecké vrchnosti se vyšplhaly na 21 909 zlatých.⁹³ Přepočty celkových nákladů na hrubou stavbu se vyšplhaly na 40 073 zlatých a 44 krejcarů.⁹⁴

V letech 1752 – 1759 přikročil nový frýdecký farář Jan Jiří Klemens k omítání a vybělení hrubé stavby.⁹⁵ Rovněž interiér dostal omítky a dřevěné balustrády na empory. Plackové klenby okrášlila štuková zrcadla, pilíře ozdobily pilastry s částečně pozlacenými korintskými hlavicemi a připravovaly se retábly bočních oltářů, které finančně podpořili místní měšťané. V neděli 13. května 1759 kostel slavnostně konsekroval vratislavský biskup Filip Gothard Schaffgotsch, který si nový kostel velice oblíbil. Biskup také ustanovil u poutního chrámu administrátora. Tím se biskupovy aktivity nevyčerpaly, protože plánoval u kostela zřídit emeritní dům pro starší dosluhující kněží⁹⁶, což se v 18. století nepovedlo uskutečnit. U kostela se plánovalo rovněž zřízení biskupství pro rakouskou část Slezska, jelikož by nový a prostorný poutní kostel velmi dobře posloužil jako biskupská katedrála.⁹⁷

Vratislavský biskup nechal na vlastní náklady namalovat uherskohradištským malířem Eliášem Františkem Herbertem obrazy do šesti bočních oltářů. Obrazy vznikaly kromě staršího plátna sv. Hedviky (1756) v letech 1760 – 1761.⁹⁸ Do stejné doby datujeme původní sochařskou výzdobu bočních oltářů, kterou provedl frýdecký sochař Hyppolit Weissmann se svou dílnou. Weissmann rovněž realizoval v roce 1761 na evangelijní straně přízední kazatelnu s reliéfem Sv. Jana Křtitele kázajícího na poušti, jež flankují sedící postavy Mojžíše a sv. Pavla. Na baldachýnu najdeme postavu Víry a pod stříškou se jakoby vznáší holubice Ducha svatého.⁹⁹

Za starší se považují sloupové retáblы bočních oltářů, které jsou zasvěceny sv. Hedvice a sv. Janu z Boha. Oltářní obraz sv. Hedviky klečící před žehnajícím Kristem na kříži obklopují původní sochy sv. Františka Xaverského a sv. Františka Ferrarského. V nástavci pak nalezneme obraz neznámé světice bez atributů. Protější oltářní obraz sv. Jana z Boha s Herbertovým obrazem z roku 1760 kráší v nástavci Anděla strážce. Sochařskou výzdobu doplňují postavy andělíčků, sochy sv. Dominika a sv. Antonína Paduánského na konzolách.¹⁰⁰

Novější oltáře místo plastické výzdoby z Weissmannovy dílny zdobí v nástavcích kasulové obrazy od malíře Herberta. Oltář sv. Michaela se stejnojmenným obrazem z roku 1760 v nástavci doplňuje Vyučování Panny Marie. Protější oltář sv. Josefa s oltářním obrazem sv. Josefa Pěstouna (1761) zaštiťuje v nástavci Bolestná Panna Marie. Oltář sv. Filipa zobrazuje v oltářním plátně Glorifikaci sv. Filipa apoštola (1761) a malíř jej doplnil obrazem sv. Barbory. Na protějším oltáři vymaloval Herbert sv. Františka z Assisi s kasulovým obrazem sv. Veroniky. Všechny zmíněné kasulové obrazy v nástavcích pocházejí pravděpodobně z doby kolem roku 1761.¹⁰¹

V roce 1763 postavil Josef Staudinger varhany s 32 manuály a třemi registry, které patřily k největším na Moravě a ve Slezsku.¹⁰² Další práce na poutním kostele iniciovalo až úmrtí Karoliny Pražmové v roce 1771, jenž se stalo podnětem k výstavbě nového oltáře v kapli sv. Kříže v roce 1771 na náklady hraběte Jana Nepomuka Pražmy. Frýdeckým farářem se ve stejném roce stal Justus Vilém Pražma, za kterého byly v roce 1776 dostavěny věže, které dostaly cibulovité bání s lucernou. Do ní byl vložen v roce 1778 zapečetěný spis, sepsaný na popud faráře Josefem Karlem Schippem, při příležitosti osazení posvěcených dvouramenných křížů na bání věží.¹⁰³ Střechu i bání tehdy pokrývala červeně natřená šindelová krytina.¹⁰⁴

V roce 1787 se farář vzdal svého úřadu a v roce 1788 se frýdeckým farářem stal Schipp, který poutní kostel uhájil před jeho zánikem v době josefínských reforem jako výpomocný kostel nedostačujícího farního kostela. V roce 1792 nechal nahradit původní, ale nevyhovující oltář novým reprezentativním tabernáklem se sloupovým tempiettem

završeným korunou. Projekt realizuje Jan Schubert z Opavy se svou dílnou, která již dokončila podobný oltář v opavském kostele. Schubert ale v roce 1794 ve Frýdku umírá. Oltář zůstal pouze v hrubé stavbě s rozpracovanou a neosazenou sochařskou výzdobou. Dostavby oltáře se ujal Ondřej Schweigel z Brna s dílnou, který musel provést jeho úpravy a po dostavbě ještě nadzvednout sloup s milostivou sochou o 1,5 lokte pro účinnější dojem. Již v roce 1794 se podařilo sehnat dostatek prostředků na mramorování konstrukce a zlacení, které ukončily stavbu oltáře.¹⁰⁵

Jan Nepomuk Pražma v roce 1795 financuje oltář sv. Jana Nepomuckého na týlu tempietta, úpravy oltáře v pražmovské kapli sv. Kříže a velký zvon. Schweigel kromě těchto oltářů pro hraběte vytvořil i plastickou výzdobu varhan, kterou osadil až v roce 1835 malíř Antonín Peter. V presbytáři rovněž vznikly čtyři nové lustry a stříbrná lampa. Finanční nákladnost výstavby a výzdoby frýdeckého poutního místa vyčerpala značnou část finančních prostředků Pražmů, a proto hrabě v roce 1798 využil výhodnou nabídku odkupu panství a prodal frýdecké panství Marii Kristýně a Albertu Sasko-těšínskému, kteří se však o poutní kostel příliš nezajímali.

Přesto v roce 1819 získal kostel od papeže plnomocné odpustky na 7 let, které další papež potvrdil na věčné časy. V roce 1822 kostel dostal nové lavice a o rok později i zповědnicе. V roce 1832 musela být opravena střecha kostela a o pět let později vznikly nové obrazy nad zповědnicemi od novojičínského malíře Antonína Bergera. Další rok přibýly do kostelních věží dva nové zvony odlité v Olomouci a v roce 1848 zřídil měšťan Zelina na své náklady v dolním pásu mříže do oken. Za faráře Jana Koziara kostel dostal novou mramorovou dlažbu a kolem

kostela byly vysázeny dvě řady lip.¹⁰⁶

V roce 1874 se administrátor poutního kostela Jan Ježíšek zasloužil o myšlenku zřídit kolem kostela křížovou cestu. Plány vypracoval v roce 1876 vídeňský architekt Karel Schaden. O rok později byla jednotlivá zastavení vysvěcena. Kaple s terakotovými reliéfy z mnichovské Mayerovy dílny financovali především zdejší měšťané. Mezi 7. a 8. zastavením křížové cesty vznikla v letech 1880 – 1882 podle návrhu G. Raimanna kaple Nejsvětějšího Srdce Ježíšova a Panny Marie. V letech 1876 – 1877, za faráře Karla Findiského, vznikl pod poutním kostelem emeritní dům pro kněze.¹⁰⁷

V 80. letech 19. století musel kostel projít kompletní rekonstrukcí vzhledem k špatnému stavu střechy. Rovněž velkou část původní barokní sochařské výzdoby oltářů nahradily, při obnově bočních oltářů, nové sochy z Mnichova. Okna dostala také nové barevné vitráže. V roce 1885 proběhla oprava fasády, kterou nechali natřít žlutou barvou tak, že fasáda přestala působit jednotným dojmem. O pět let později se malovalo rovněž i v interiéru. Na konci 19. století byly pořízeny na kostelní věže hodiny vídeňské produkce a rovněž musely být opraveny varhany.¹⁰⁸

Ve dvacátém století probíhaly spíše restaurátorské práce a opravy chrámu, které završila generální rekonstrukce v 90. letech. Ta se snažila dát fasádě chrámu původní vzhled. Chrám si tak podržel dodnes, až na několik úprav a doplňků, vybavení a působivost barokního poutního chrámu.

III. Emporovo-halový kostel v architektuře českých zemí

Frýdecký poutní kostel Panny Marie ve Frýdku se nachází na návrší zvaném Vápenky nad městem Frýdkem. Vlastní kostel není orientován, ale jeho dvouvěžové průčelí se obrací přímo na frýdecký zámek a především na gloriét zámku, z kterého mohli tehdejší majitelé a stavebníci pozorovat výstavbu kostela. Kompaktní hmotu fasád kostela pročeňují v průčelí dvě mírně předstupující věže, sakristie a kaple po stranách kněžiště [2], jenž se projevuje výrazným půlkruhovým závěrem. Fasády člení systém toskánských pilastrů vysokého řádu, které dosedají na obíhající sokl z tří pískovcových pasů, které přerušují pouze kamenná ostění portálů. Pilastry fasády nesou kladí s výrazně profilovanou korunní římsou, na kterou dosedá valbová sedlová střecha. Plochu mezi pilastry pročeňují vpadlá pole, v nichž se vertikálně projevují lizénou podložená okna bočních kaplí a empor. Bohatě členěné supraporty oken spojuje suprafenestra a parapetní výplň v jeden vertikalizující prvek. Tříosé vstupní průčelí ve střední partii člení balkónový portál na dvou kompozitních sloupech s konvexně prohnutou poprsnicí balustrády na volutové konzole. Okno nad balkónovým portálem prolamuje architráv a vlys, aby se mohlo propojit s již zmíněnou silně vystupující římsou. Na ni dosedá bohatě profilovaný štít mezi dvojicí věží, které ve dvou etážích člení nejenom vpadlá pole s bohatě členěným šambránami a suprafenestrami oken, ale rovněž i kompozitní pilastry. Na nich spočívá v

každé etáži výrazně profilované kladí, které se v poslední etáži přizpůsobuje kruhovým ciferníkům věžních hodin. Věže vrcholí cibulovitými báními s lucernou, makovicí a dvouramenným křížem.

Interiér jednolodního kostela člení po stranách tři dvojice bočních kaplí, nad nimiž se nacházejí arkádami propojené empory. Jednotlivé kaple a empory oddělují přízvední pilíře s úseky kladí, které dosedá na svazkové korintské pilastry vysokého řádu. Pilastry s kladím pak vynášejí pasy mezi jednotlivými poli plackové klenby. Obdobné klenby završují i prostor mírně odsazeného kněžiště, sakristii, protilehlou kapli sv. Kříže, boční kaple a empory nad nimi. Tři pole české placky nesou pilíře arkád hudební kruchty, která dynamizuje západní pole lodi konvexkonkávňě zvlněnou poprsnicí. Zaoblená nároží lodi na východní straně přecházejí v mírně odsazené kněžiště uzavřené půlkruhovou apsidou s konchou. Konvexně zprohýbané stěny sakristie a protilehlé kaple s bohatě zdobenými portály zdynamizovaly obdobně i poprsnici empor nad nimi. Klenby tohoto kostela zdobí štuková zrcadla a pasy se štukovou ornamentikou. Do hlavní lodě se světlo dostává pomocí oken v bočních kaplích a na emporách, které mezi sebou propojuje enfiláda arkád.

Z výše uvedeného stručného popisu¹⁰⁹ vyplývá, že frýdecký kostel patří k typu jednolodních kostelů s bočními kaplemi a nad nimi umístěnými emporami. Těmito bočními prostory se dostává do lodi zprostředkované, tedy tlumené, světlo, které společně s přízvedními pilíři podporuje dojem členitého, ale zároveň sjednoceného prostoru. Výsledný dojem členitého interiéru a zároveň kompaktnosti vnějšku pomocí vtažených pilířů dodává kostelům téměř halový charakter, který pramení podle hojně rozšířeného názoru z pozdně gotických halových dispozic.

Přesto ve vývoji sehrál důležitou roli jezuitský kostel sv. Michala v Mnichově,¹¹⁰ který se stal vzorem a novou alternativou k římskému kostelu Il Gesù. K bádání nad problematikou kostelů s přízедními pilíři v českých zemích nejvíce přispěl především H. G. Franz,¹¹¹ problematiku obecně shrnul J. Wrabec¹¹² a nejnověji se tématem zabíral M. Horyna.¹¹³

Frýdecký poutní kostel se z početné skupiny kostelů s přízедními pilíři vyděluje vloženými bočními kaplemi a emporami mezi těmito pilíři. Patří tak do specifické podskupiny kostelů, který se označuje jako kostel s přízедními pilíři a s emporami,¹¹⁴ na rozdíl od emporové haly, kterou člení pod emporami boční lodě.¹¹⁵ U slezských badatelů se však více uchýtilo souhrné označení obou těchto podskupin jako emporovo-halové kostely.¹¹⁶ Vývoj těchto kostelů ovlivnil i dispozici frýdeckého kostela Navštívění Panny Marie, který náleží plným právem do této skupiny.

Typ emporovo-halového kostela s přízедními pilíři pravděpodobně navázal na stále živou tradici pozdně gotických halových kostelů, jenž i v 16. století výrazně ovlivňovala podobu jak luteránských, tak i katolických sakrálních novostaveb v rakouských zemích a především v Bavorsku, kde halový typ kostela přetrvával a rozvíjel se i v 17. a 18. století.¹¹⁷ Rovněž i v českých zemích 16. století se setkáváme s několika příklady hal s přízедními pilíři.¹¹⁸ V sakrální architektuře přetrvávaly gotické prvky až do 17. století, ale přesto vidíme v 16. století u luteránů a katolíků jistou snahu o jednotný přehledný prostor. Převládají podélné jednolodní a vícelodní dispozice bazilikálního, pseudobazilikálního a síňového typu. Pozornost zasluhují především pozoruhodné sálové prostory s přízедními pilíři, které jen v některých příkladech obohacují kruchty na sloupových arkádách.¹¹⁹

Mezi přízvedními pilíři se nalézají empory již u zámecké kaple v Grabštejně (1569), která se společně s pozoruhodným kostelem sv. Petra a Pavla v Královicích (1575 – 1579) řadí mezi kostely s vtaženými pilíři, tak jako i hřbitovní kostel sv. Michala v Poličce s trojramennou tribunou.¹²⁰ Zvláštní místo pak zaujímá českobratrský sbor v Mladé Boleslavi (1544 – 1554), jehož renesanční pseudobazilikální interiér s emporami pravděpodobně ovlivnily italské tribunové chrámy.¹²¹

Zásadní roli podle E. Bachmanna¹²² sehrál kostel sv. Michala v Mnichově, který si jezuité nechali postavit v letech 1583 – 1597. Z první stavební etapy (1583 - 1590) pochází jednolodí s vtaženými pilíři, mezi něž byly vloženy boční kaple a nad nimi empory. Tyto boční prostory nepřímo osvětlují loď. Na ni navazuje vtažený transept, který po zřícení věže nezavršila nad křížením plánovaná kupole. Kostel nakonec v letech 1594 – 1597 dostavěl Friedrich Sustis, který zaklenul transept a přistavěl hluboké půlválcově uzavřené kněžiště. Loď i kněžiště završují valené klenby, které kryjí v příčném směru i kaple a empory.¹²³

1) Kostely v Čechách a na Moravě v 17. století

Mnichovský jezuitský kostel ovlivnil velmi podstatně sakrální architekturu následujícího století¹²⁴ nejenom v Bavorsku, ale i v rakouských a českých zemích, kde nalezneme příklady emporovo-halových kostelů již od pozdní gotiky. Tyto místní stavitelské tradice a zvyklosti dokázali velmi dobře skloubit s vlastními provozními požadavky jezuité,¹²⁵ čemuž by nasvědčovala přestavba původního bazilikálního trojlodí kostela sv. Salvátora v Praze na pseudobaziliku s emporami podle plánů Carla Luraga. Probíhala od roku 1638, postupně pokračovala až po

výstavbu kupole nad křížením a v 50. letech vyvrcholila výstavbou monumentálního průčelí.¹²⁶ Pseudobazilikální trojlodí s vloženými emporami v postranních lodích proměnilo výrazně původní prostory. Zazdění bazilikálních oken se Lurago přiblížil dojmu halového kostela známého nejenom v Mnichově, ale i v Čechách. Lurago podle Vlčka¹²⁷ snad i projektoval kostel v Zahořanech na Litoměřicku (1653 - 1657), který stavěl litoměřický stavitel Bernardo Spineta. Menší, navenek kompaktní kostel v lodi člení dvě pole valené klenby se styčnými lunetovými výsečemi, které napomáhají účinnějšímu osvětlení lodi pomocí empor nad bočními kaplemi mezi přízедními pilíři. Obdobně zaklenuté, odsazené a polygonálně ukončené kněžiště na protější západní straně doplňuje kruchta.¹²⁸ Skromný a jednoduchý venkovský kostel pak varíroval snad C. Lurago v kapli sv. Františka Xaverského při novoměstské jezuitské koleji.¹²⁹

V druhé polovině 17. století vzniklo v Čechách ještě několik těchto většinou venkovských kostelů, které se odvozují od kostela sv. Michala v Mnichově.¹³⁰ Prostor kostela Narození Panny Marie v Popovicích u Jičína (1663 – 1671), který v interiéru člení tři dvojice bočních kaplí, empory nad nimi a kruchta západního pole lodi, oddělují přízедní pilíře. Na ně dosedají pasy rozdělující jednotlivá pole valené klenby s lunetami i dvě klenební pole mírně odsazeného kněžiště s polygonálním závěrem. Kostel sv. Šimona a Judy v Bystřici u Benešova (1666) patří k jednoduššímu příkladu kostela s přízедními pilíři a emporami, kde prostory završují v kaplích valené pasy a v lodi křížová hřebínková klenba, kterou najdeme i v kostele sv. Václava v Trpíně na Svitavsku (1683). Zde nalezneme empory jen po stranách odsazeného kněžiště s polygonálním závěrem a valeně

sklenutou kruchtou s lunetami. Dvě obdélná pole s výklenkovými kaplemi nejen v lodi, ale i v kněžišti doplnily valeně zaklenutou loď s lunetami a pasy ve hřbitovním kostele sv. Kateřiny ve Vamberku (1696 – 1697).¹³¹

Kromě menších kostelů vznikly v druhé polovině 17. století dva pozoruhodné a v Čechách zcela ojedinělé příklady velmi kvalitních a monumentálnějších emporovo-halových kostelů. Nejdříve musíme zmínit na Moravě zcela výjimečný kostel Jména Ježíš v Telči (1666 – 1667), který si nechali postavit jezuité za značné podpory Františky Slavatové. Kostel se v husté městské zástavbě obrací do náměstí boční fasádou, kterou člení půlkruhová okna bočních kaplí a v patře zdvojená pravoúhlá okna empor. Výrazněji vystupuje z této fasády pouze vstupní sloupový portál. Hlavní loď završuje valená klenba s výsečemi a pasy, které podpírají sdružené kompozitní pilastry s úseky kladí na přízедních pilířích. Kaple a empory kryjí příčně valené klenby doplněné v lodi střídou štukovou výzdobou, kterou nenajdeme v obdélném kněžišti. Od západu hudební kruchtou lemuje dvojice věží s cibulovitými báními a lucernami.¹³²

Mezi mimořádné a dispozičně pozoruhodné příklady emporovo-halového typu patří kostel sv. Kříže v areálu děčínského zámku (kolem 1686 – 1691), který si nechal postavit hrabě Maxmilián Thun-Hohenstein, který měl kontakty nejenom se Salcburkem, ale i s Vídní. K emporovo-halové lodi kostela se napojuje transept, který v křížení obou částí vrcholí kupolí na tamburu. Na křížení pak navazuje pravoúhlý závěr kněžiště. Transept a hlavní loď završuje valená klenba s lunetami. Vnější plášť člení toskánské pilastry, které ve dvojicích flankují rizalit vstupního průčelí podpírají atiku s dvěma lucernami. Projektant této stavby není dodnes znám, ale stavbu navrhl jistě velmi schopný architekt.¹³³ Dispozice kostela

a především kupole nad křížením se přibližují projektu mnichovského jezuitského kostela.

Z půdorysu latinského kříže vychází pozoruhodný poutní kostel v Chlumu sv. Máří (1690 – 1697), který se od děčínského kostela odlišuje silnějším halovým efektem. Tento dojem podtrhly boční lodě místo uzavřených kaplí a sled široce propojených empor. Tři pole valené klenby s meziklenebními pasy lodi dosedají na pilíře, z nichž nárožní se konkávně prohýbají tak jako i obdobně probrané pasy. Západní pole lodi zabírá navíc kruchta před oválnou kaplí, která se plně vtápí do hmoty kostela a neprojevuje se ani v raně barokním dvouvěžovém průčelí. Křížení završuje kupole s lucernou a oválnými okny, jenž spočívá bez tamburu na pendentivech, které také podpírají konkávně probrané pilastry pilířů. Opět pravouhle uzavřené kněžiště završuje valená klenba s výsečemi a pasy, které dosedají na svazkové kompozitní pilastry vysokého řádu s úseky bohatě profilovaného kladí. Tedy obdobně jako v lodi. Komplex staveb poutního místa se během dlouhé výstavby měnil, a proto také nelze jednoznačně určit autora kostela. Připisuje se s velkou pravděpodobností Kryštofu Dientzenhoferovi¹³⁴ na základě pozdějšího působení Wolfganga Braunbocka, který jako polír s K. Dientzenhoferem spolupracoval.¹³⁵ Na tento poutní kostel naváže na počátku 18. století architekt malostranského svatomikulášského kostela v Praze.

2) Kostely 17. století ve Slezsku

Tak jako v Čechách, ani ve Slezsku nepatřil v druhé polovině 17. století typ emporových hal k masivně rozšířeným dispozicím katolických kostelů, ale i zde se pod vlivem protestantské tradice objevují bazilikální trojlodí s

emporami nad bočními loděmi a emporovo-halové kostely. Význam prvních slezských ještě raně barokních emporovo-halových kostelů nelze podceňovat, jelikož výrazně zasáhly do soudobé domácí stavitelské produkce a výrazně ovlivnily i rozšíření, oblibu a další rozvoj emporovo-halových dispozic ve Slezsku.

Mezi první slezské barokní kostely s přízедními pilíři a emporami řadíme dominikánský kostel v obci Ząbkowice Śląskie, i když zdivo pochází z původního gotického kostela. Radikální přestavba v letech 1655 – 1669 pozměnila výrazně interiér. Tehdy vzniklo dnešní trojlodí s odsazeným kněžištěm. Boční lodě s okosenými nárožími jednotlivých polí a úzkými průchody jim dodávají charakter bočních kaplí, nad kterými se do lodi otevírají vysoko položené arkády. Kladí, na kterém spočívají pasy mezi jednotlivými poli valené klenby s lunetami, zůstává pouze na jónských pilastrech přízедních pilířů.¹³⁶ Již plně barokní přestavba interiéru vznikla přibližně v době výstavby kostela v Zahořanech, ale mechanické sestavení jednotlivých částí a zjednodušení dispozice nasvědčují na provedení místním stavitelem. Nerealizované věže průčelí podle K. Kalinowského inspirovaly jezuitské kostely v Čechách a na Moravě.¹³⁷

Do vývoje zasahuje také menší farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v obci Rózanka, který snad vznikl podle projektu Jacopa Carovy v roce 1661. Tři pole hlavní lodi člení po stranách přízедní pilíře, mezi které tvůrce projektu situoval mělké výklenky a nad nimi rovněž úzké a v síle přízедních pilířů propojené empory. Kostel navazuje na tradiční schéma venkovského kostela s věží v ose západního průčelí, odsazeným kněžištěm s půlválcovým závěrem a fasádou, kterou člení jednoduché lizénové rámy. Valené klenby s lunetami v lodi podpírají úseky kladí na

kompozitních pilastrech jednotlivých čel přízедních pilířů. Mělké boční kaple a emporý se otevírají arkádami, které nesou příčně valené klenby.¹³⁸ Obdobně řešil Carova i přestavbu farního kostela sv. Jiří v obci Wilkanów (1697 - 1701),¹³⁹ kde opětovně uplatnil zredukovaný typ emporovo-halové dispozice z kostela v obci Różanka.¹⁴⁰

Reprezentativnější a bohatší příklady emporovo-halového interiéru vznikly až v poslední čtvrtině 17. století ve Vratislavi u dvou řádových kostelů, které stavěl Matěj Biener pravděpodobně podle plánů neznámého italského mistra. V letech 1685 – 1692 postavil kostel sv. Antonína, jehož jednolodí s ještě značně odsazeným pravoúhlým polem kněžiště a bočními loděmi s emporami, které podpírají části "bazilikální" stěny, působí nejednotným dojmem.¹⁴¹ Kostel nepatří důsledně k typu emporových hal, a to pro pseudobazilikální zeď nad emporami, která brání plnému rozvinutí arkád empor a tím i dojmu halového charakteru lodi, k němuž nepřispívá ani výrazně užší a tedy odsazené kněžiště. Halový charakter naopak zdůrazňují toskánské pilastry na přízедních pilířích, jejichž bohatě profilovaná římsa obíhá pouze na přízедních pilířích. Sdružené toskánské pilastry vysokého řádu střední osy fasády nesou kladí, které v ose prolamuje okno s trojúhelným frontonem. Na úseky tohoto kladí dosedají sdružené kompozitní pilastry štítu, které nesou trojúhelný nádstavec. Vertikalizující štít podpírají úzká křídla, která na nároží doplňují kamenné obelisky.

Nejvýznamnějším stavebním podnikem luteránského stavitele¹⁴² Bienera ve službách katolického kléru se však stal jezuitský kostel Jména Ježíš ve Vratislavi (1689 – 1698), na jehož výstavbu se jezuité velmi dlouho připravovali, protože teprve v roce 1670 získali ve městě od císaře

Leopolda I. značnou část zástavby vratislavského císařského hradu, který se začal v roce 1689 v jihovýchodní části bourat.¹⁴³ 16. července tak mohl položit vratislavský biskup František Ludvík Neuburský základní kámen a o dva dny později se na hradě hrála komedie o králi Šalamounovi, který Hospodinovi postavil chrám. Stavební práce pokračovaly díky náklonnosti Slezske královské komory, císaře, šlechty, kněžstva a především vratislavského biskupa rychle kupředu. Stavitelova smrt v roce 1692 pozastavila stavební práce, ale následující rok převzal dostavbu kostela Jan Jiří Knoll, který již v roce 1695 zaklenul boční kaple a chór. Další rok již dokončoval stavební práce a v roce 1697 se již omítalo a pracovalo na vnitřní výzdobě, protože na svátek sv. Ignáce z Loyoly v roce 1698 kostel vysvětil vratislavský biskup.¹⁴⁴ Provizorní vybavení teprve postupně nahrazovalo nákladnější a honosnější. První etapu úprav pak uzavírá iluzivní nástěnná malba na klenbě s osekanými pasy, kterou v letech 1703 – 1706 provedl Jan Jiří Rottmayr.

Kostel se pravděpodobně stavěl podle projektu neznámého stavitele jako bezvěžová bloková architektura bez výrazného vstupního průčelí. Jednolodí o pěti klenebních polích [3] valené klenby s lunetami a pasy, které ustoupily z velké části iluzivní fresce, se otevírá do lodi arkádami čtyř párů hlubších bočních kaplí s emporami. K lodi se z východní strany přimyká mírně odsazené pravoúhlé kněžiště, které člení dvě pole valené klenby s lunetami a po stranách kaple a nad nimi empory. Zúžené dvojice těchto polí odpovídají šířkou jednomu poli v lodi. Západní část lodi doplňuje hudební kruchta na dvojici volně stojících pilířů.¹⁴⁵

Exteriér jezuitského kostela člení především dvě etáže velkých oken v kamenných ostěních. Okna, společně s parapetními výplněmi a

suprafenestrami, tvoří jeden celistvý vertikální prvek fasády, který se střídá se svazky korintských pilastrů vysokého řádu. Tyto pilastry dosedají na kamenný sokl s pásovou rustikou. Trojúhelné frontony přízemních oken podélné strany fasády nahradily v patře frontony segmentové, které zasahují do partie architrávu a vlysu. Díky nim celé kladí spočívá jen na pilastrech. Silnou vertikalitu fasády nevyrovnává ani římsa, na kterou dosedají z užších stran fasád štíty bočních partií sedlové střechy. Teprve v roce 1726 doplnil střechu sanktusník.¹⁴⁶

Pro několik kostelů ve Slezsku se stal kostel vratislavských jezuitů vzorem protireformační sakrální architektury, ale ještě raně barokní architektonické detaily přestaly vyhovovat požadavkům stavebníků, kteří v průběhu 18. století přikročili k výrazným úpravám v interiéru kostela. Nové umělecké podněty ve slezském prostředí výrazně ovlivnily a hlavně prodloužily životaschopnost emporovo-halového kostela v 18. století ve Slezsku. Ale ještě na konci 17. století se ve Slezsku začaly stavět dva emporovo-halové kostely pro významné řádové instituce, které v přehledu nelze pominout.

K nim náleží cisterciácký kostel sv. Josefa v Křesoboru (1692 – 1695), jenž realizoval Matěj Urban podle plánů, které pořídil opat Bernard Rossa. V roce 1693 se však rozestavěné dvouvěžové průčelí zřítilo a stavbu převzal Michal Klein z Nisy, který kostel dostavěl bez věží.¹⁴⁷ Výsledná podoba kostela tak dostala blokovitý a kompaktnější ráz výrazně longitudiálního jednolodí. Na mohutnější vstupní průčelí navazuje pět polí valené klenby s výsečemi a pasy, které po stranách flankují potmělé boční kapse a empory nad nimi. Empory vnášejí do lodi dvojicemi půlkruhově ukončených oken světlo na úkor zšeřelého odsazeného

kněžiště s půlválcovým závěrem. Závěr prolamují pouze dvě okna v konše, jinak stěny kněžiště i valené klenby s lunetovými výsečemi v lodi pokrývají fresky Michala Leopolda Willmana a jeho dílny. Přízední pilíře obepínají ze tří stran korintské pilastry a kladí, které obíhá kolem celého vnitřního prostoru a odděluje od sebe okna empor. Západnímu poli předstupuje hudební kruchta na pilířích před masivní hmotou nerealizovaných věží.

Na kostel sv. Antonína ve Vratislavi částečně navazuje jezuitský kostel v Hlohově (1696 – 1702). Na rozdíl od vratislavského jezuitského kostela tu stavitel Giulio Simonetti výrazně odsadil pravoúhlé kněžiště a vlastní loď člení tři pole valené klenby s lunetami a postranními bočními kaplemi s emporami, které završují příčně valené klenby. Hudební kruchta zabírá západní pole mezi hmotou průčelních věží, které vznikly v průběhu 18. století.¹⁴⁸ Konzervativní architektonické členění bočních fasád s půlkruhově ukončenými okny, které spojují ve vertikální pás lizény, střídají svazkové korintské pilastry, které podpírají kladí blokové hmoty kostela. Suché členění bočních fasád a rovněž i interiéru se nevztahuje na diametrálně odlišné konkávně zprohýbané dvouvěžové průčelí pokročilejších barokních forem, které plně náleží do 18. století.

3) Čechy a Morava v době vrcholného baroka

V 18. století slezskou architekturu nejvýrazněji ovlivnila vrcholně barokní architektura v Čechách a především stavební činnost Dientzenhoferů. Ti si do Prahy přinesli znalosti kostelů s vtaženými pilíři, jenž v různých obměnách běžně používal Wolfgang a Leonard Dientzenhoferové. U Georga a Kryštofa Dientzenhoferů nenajdeme

uplatnění typu v takové strohosti, ale přesto z této tradice zjevně vycházejí. Kryštof Dientzenhofer slučuje tyto principy halových podélných a centrálních kostelů s guariniovskými principy. Spojení italských radikálně barokních podnětů a místní středoevropské dispoziční tradice podnítilo vznik české radikálně barokní skupiny,¹⁴⁹ do které právem patří i kostel sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze. Výrazný vliv na vývoj emporovo-halových kostelů ve Slezsku¹⁵⁰ jej začleňuje do přehledu emporovo-halových kostelů, i když stavba úplně do této skupiny nepatří¹⁵¹ pro bazilikální oválná okna, která původně osvětlovala loď přímým světlem.

Dispozice podélné blokované stavby navázala na původní Carattiho projekt. Obvyklá dispozice jezuitských staveb, kterou si jezuité pravděpodobně sami určili, omezila možnosti architekta. Projektant tedy počítal i s již vybudovanými základy, k nimž byl v roce 1673 položen základní kámen. V letech 1703 – 1705 stavba podle nového projektu postupovala rychle kupředu, protože ji už v roce 1705 zakrývala střecha. V roce 1709 byla zaklenuta dvě klenební pole lodi a dokončeno průčelí, v roce 1711 uzavřela loď od východu provizorní zeď,¹⁵² kterou v roce 1717 doplnila iluzivní malba Kryštofa Tausche.¹⁵³ Mezitím v roce 1713 byly vybudovány schody a dokončena kaple zemřelých. O dva roky později pak protějščí kaple sv. Anny.

Pronikovou klenbu lodi z ovoidových bání a sedel¹⁵⁴ oddělují od sebe segmentové vytáčené pasy a oválná okna nad emporami v lunetách klenby, která dosedá na nakoso vytáčené kompozitní pilastry vysokého řádu na přízvedních pilířích. Mezi těmito pilíři se konvexkonkávě zprohýbané arkády otevírají do hlubokých bočních kaplí a obdobně zvlněná poprsnice empor nad nimi vytváří dojem plynulého pohybu.

Empory propojují mezi sebou průchody v enfiládu prostor s plackovými klenbami, jaké najdeme i v bočních kaplích. Nerealizované třetí pole s bočními kaplemi a odsazeným pravoúhlým polem kněžiště, které mělo vrcholit kopulí s lucernou, zůstalo pouze na kopiích původních plánů. Přesto realizované torzo výrazně ovlivnilo řadu staveb vnitřním členěním prostoru i bohatě členěnou fasádou.

Vlastní průčelí¹⁵⁵ s bohatě konvexkonkávně zprohýbanou střední partií [8] ještě více dynamizuje balkón na volně stojících sloupech, které napomáhají přechodu na vystupující a zároveň konkávně zprohýbané boční partie. V nich se nacházejí boční portály, na které přímo dosedá okno. Všechny tři osy průčelí korunuji segmentové frontony. Střední část pak vrcholí štítovým nádstavcem na rozdíl od nižších bočních os, které korunuje atika. Bohaté členění architektonických článků vstupního průčelí ovlivnilo i jižní boční fasádu. Vliv svatomikulášského kostela můžeme postřehnout také v české vrcholně barokní architektuře, ale omezíme se pouze na několik příkladů emporových hal v Čechách.¹⁵⁶

Dlouho plánovanou výstavbu kostela Zvěstování Panny Marie v Litoměřicích zahájili jezuité položením základního kamene v roce 1701, ale stavba byla v letech 1705 – 1706 přerušena. Následně výstavba kostela probíhala až do roku 1727, kdy byl dokončován a v roce 1731 konečně vysvěcen. Dlouhá doba výstavby se odrazila na změně architektonického článkoví pravděpodobně ve 20. letech 18. století. Podélnou dispozici kostela člení tři klenební pole lodě, kterou po stranách doprovází boční kaple a nad nimi empory s konvexně zprohýbanými poprsnicemi. Mírně odsazené kněžiště s přímým závěrem o třech polích valené klenby s výsečemi a pasy působí poněkud sušším a statictějším

dojmem oproti lodi s zdynamizovanými poprsnicemi a plackovými klenbami mezi širokými klenebními pasy, které dosedají na sdružené pilastry.¹⁵⁷

Od toho se zcela odlišuje architektura premonstrátského kostela Zvěstování Panně Marii v Želivi, který nechal opravit a dostavět opat Jeroným Hlína podle plánů Jana Blažeje Santiniho v letech 1714 – 1720. Zajímavé dvouvěžové průčelí předstupuje čtyřem polím síňového trojlodí s vloženými emporami ve třech klenebních polích bočních lodí. Čtvrté pole působí dojmem falešného transeptu a na něj se napojuje původní gotické kněžiště. Santini zde zdůraznil účinek světla, které nabývá směrem k hlavnímu oltáři na intenzitě. Pozoruhodná invence Santiniho¹⁵⁸ želivské dispozice nenašla ve Slezsku sebemenší ohlas.

Poněkud jinak to vypadá u piaristického kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli (1716 – 1730), který se začal stavět podle plánů Giovanniho Battisty Alliprandiho. Stavitel vypracoval plány po roce 1714 a vedl stavbu až do roku 1719, kdy se vedení ujal František Maxmilián Kaňka, který do roku 1726 provedl i vnitřní úpravy. Klášterní kostel na půdorysu latinského kříže připomene děčínský a chlumecký kostel, ale nad křížením Alliprandi nepoužil kupoli, nýbrž velkou plackovou klenbu. Závěr kněžiště a ramena bočních lodí uzavírají apsidy. Loď i ramena klenou valené klenby s výsečemi tak jako i v kaplích a na emporách. Jednoduchému a prosvětlenému interiéru odpovídá monumentální průčelí s dvojicí nakoso vytáčených věží, které připomenou vídeňský kostel sv. Petra, a s konvexně vystupující střední partií snad pod vlivem průčelí Fischerova kolegiátního kostela v Salzburku.¹⁵⁹ Tak jako v Chlumu se zde setkáváme se zaoblenými nárožími lodi. Masivní přízvední pilíře mezi třemi dvojicemi

bočních kaplí nesou široké pasy, které dosedají na bohatě profilovanou římsu sdružených korintských pilastrů vysokého řádu obdobně jako v kněžišti.

Mohutné pole křížení najdeme i u poutního a františkánského kostela Navštívení Panny Marie v Hejnicích (1722 – 1729), který stavěl Tomáš Haffenecker podle vlastních plánů. Původní středověké kněžiště architekt začlenil jako rameno transeptu, které zrcadlově napodobil v druhém rameni již v barokních formách. Z mohutného pole křížení vybíhá loď o dvou polích, kterou lemují po stranách boční kaple a empory v patře. Konvexně zprohýbané poprsnice empor dynamizují interiér společně s konkávně prohnutými nárožními pilastry přízvedních pilířů s mohutným kladím, na které navazuje placková klenba s meziklenebními pasy. Boční kaple zaklenul Haffenecker kopulemi, které na emporách obměňují placky. Na zdynamizovanou loď navazuje tektonicky klidné křížení, které vrcholí kupolí na pendentivech. Konvexně vystupující střední partie západního průčelí se segmentovým štítem dynamizuje dvouvěžovou fasádu s cibulovitými báními. Na průčelí pak navazuje starší ambit, který obklopuje poutní kostel.¹⁶⁰

Na Moravě naproti tomu reprezentují ojedinělé emporovo-halové kostely první poloviny 18. století spíše importované projekty pod slezským či rakouským vlivem. K takovým objektům řadíme kostel sv. Jana Křtitele v Křenově (1729).¹⁶¹ Jde o sálový prostor členěný tribunami a obdélným půlkruhově zakončeným kněžištěm, po jehož stranách se otevírají oratoře a nad nimi boční kruchty. Stavitel kostela vnitřek zaklenul valenými klenbami, které dosedají na ploché pilastry. Klenbu zdobí bohaté pásové štukatury a fresky.¹⁶² Fasádu se zaoblenými nárožními a věží v ose člení ve

spodní parti půlkruhová a nad nimi obdélná okna. Konzervativní až klasické členění přitom odkazuje na rakouský vliv.¹⁶³

Významněji se však v kontextu Moravy a Slezska jeví architektura jezuitského kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci (1712 – 1716). Nový chrám postavili jezuité na místě původního minoritského kostela, který přestal vyhovovat potřebám řádu, a proto již v 60. letech 17. století vzniklo několik projektů přestavby kostela.¹⁶⁴ Kolem roku 1700 datuje Z. Kudělka návrh na nový chrám na půdorysu oválu s kupolí nad kněžištěm a konvexkonkávňě zprohýbaným průčelím, který se nakonec nerealizoval, ale jeho konvexkonkávňě zprohýbané průčelí přejímá patrně Kleinův projekt.¹⁶⁵

Tento nový plán jezuitského kostela v Olomouci od Michala Kleina z Nisy v roce 1710 konzultoval provincionál řádu v Praze s dvěma staviteli. Plán musel ještě schválit generál řádu a teprve pak hotový a schválený projekt realizoval Lukáš Glöckel a Jan Pirner, protože Kleina zaměstnávaly jiné povinnosti ve Slezsku.¹⁶⁶ Klein vyšel z prostorového řešení a půdorysu jezuitského chrámu ve Vratislavi, které bylo zdynamizováno v konvexkonkávňní linii empor a střední části průčelí.¹⁶⁷ Od vratislavského jezuitského kostela se odlišuje především zdynamizováním dvouvěžového průčelí a čel empor, které se konvexně prohýbají směrem do lodě, a konkávňě probranými pilastry v nároží lodi, kterému neodpovídá zalomení vítězného oblouku. Vratislavský pravouhly typ kněžiště doplňuje v Olomouci apsidální závěr. Čela přizvedných pilířů člení mírně vytáčené kompozitní pilastry vysokého řádu, na kterých spočívají úseky kladí s výrazně vystupující a zprohýbanou římsou. Pilíře podpírají valenou klenbu s lunetami, kterou ve Vratislavi v letech 1703 – 1706 po odsekání pasů pokryl Johann Michael Rottmayr freskou, jenž se blíží principům

kvadrurní malby Andrea Pozza.¹⁶⁸ Obdobné řešení nelze vyloučit ani v Olomouci, kde klenbu kněžiště pokrývá jednotná nástěnná malba, což se nedá říci o lodi, kde plochu valené klenby oddělují pasy a vlastní figurální nástěnná malba klenby se omezila jen na vnitřní plochu štukového zrcadla.

Změny projektu a odlišnosti od vratislavského jezuitského kostela v architektonickém detailu zapříčinila pravděpodobně cesta stavitelů Glöckela a Pirnera v roce 1712 do Vídně, kde načerpali nové podněty,¹⁶⁹ které mohli uplatnit v zdynamizování a změně pravděpodobně již tehdy konzervativních a nevyhovujících architektonických článků původního plánu. Zdrojem inspirací by pak mohl být vídeňský jezuitský kostel, který dostal bohatší a barevnější vnitřní výzdobu v letech 1703 – 1707 podle návrhu Andrey Pozza.¹⁷⁰

4) Architektura ve Slezsku v 1. polovině 18. století

Konzervativní Kleinův olomoucký projekt odrážel nejenom omezené schopnosti tohoto biskupského dvorního stavitele,¹⁷¹ ale i úroveň slezské architektury v prvním desetiletí 18. století. Ke konzervativním stavbám emporovo-halového typu patří kostel sv. Karla Boromejského ve Volově (1712 – 1724),¹⁷² který navazuje na raně barokní emporovo-halové kostely ve Vratislavi. Na kostely v obci Różanka a Stare Bogaczowice na konci 18. století pak ještě navázal farní kostel v obci Nowogrodziec (1788 – 1793).¹⁷³ Konzervativní vlivy tedy přetrvávaly dlouho a najdeme je i v tvorbě rodiny Gansů z Krnova. Ondřej Gans společně se svým synem Jiřím Fridrichem vypracoval v roce 1721 projekt poutního kostela Povýšení sv. Kříže a Bolestné Panny Marie na Cvilíně u Krnova. Konzervativní

schéma pro krnovské minority, kteří poutní místo dostali pod správu, člení sálový prostor s bočními kaplemi a emporami nad nimi. Na loď pak navazuje kněžiště o stejné šíři. Empory spojuje enfiláda průchodů a hlavní loď završuje valená klenba s iluzivní freskou od Františka Řehoře Ignáce Ecksteina. Dvouvěžové průčelí člení korintské pilastry a střední mírně předstupující část vrcholí volutovým štítem. Do interiéru vnáší světlo půlkruhově a trojboce ukončená okna. Bohatě členěná fasáda a konzervativní dispozice kostela vyžadují ještě hlubší analýzy architektonických forem a zdrojů inspirace.¹⁷⁴

Po roce 1715 nastává i ve Slezsku značný rozvoj architektury a mecenášství. Nejvíce k tomuto rozmachu přispěl mecenát vratislavského biskupa Františka Ludvíka Neuburského, který povolal do svých služeb řadu významných umělců nejenom z Vídně, ale také i z Itálie, Bavorska či Čech. K rozvoji výtvarných umění a především architektury přispěly také kláštery cisterciáků, benediktinů a v neposlední řadě i stavební akce jezuitů. Právě založení univerzity ve Vratislavi a rytířské akademie v Lehnici podpořilo nejenom pozvednutí vzdělanosti ve Slezsku, ale nastartovalo rozsáhlé stavební aktivity, které nemají v zemi obdoby. Budování nových a především honosnějších chrámů napomohla i Altrandtstädská smlouva, která zde nastartovala zvýšenou činnost řádových společenství. Náročné požadavky objednavatelů ve Slezsku tak uspokojují významní architekti, ke kterým patří Johann Bernard a Josef Emanuel Fischer z Erlachu, Johann Lucas von Hildebrandt a v neposlední řadě i Kilián Ignác Dientzenhofer.¹⁷⁵

V roce 1722 z Říma povolal vratislavský biskup Kryštofa Tausche, který již působil u jezuitů ve Vídni či v Praze, kde se setkal s radikálně barokní

architekturou, kterou reprezentuje velmi dobře malostranský svatomikulášský kostel v Praze. Vídeňské školení u A. Pozza zásadně ovlivnilo jeho tvorbu, která ve Slezsku výrazně působila na architekturu, malbu a další umělecká odvětví, kterými se Tausch ve Slezsku až do své smrti v roce 1731 zabýval. Právě tomuto schopnému a erudovanému jezuitovi se připisují některé emporovo-halové kostely, které navázaly na malostranský jezuitský kostel. Přesto dnes hlavním a prameny doloženým Tauschovým dílem zůstává rozsáhlá úprava vnitřku ve vratislavském jezuitském kostele, i když se v pramenech vyzdvihuje hlavně jeho činnost v Nise, kde se po příchodu do Slezska uchýlil jako člen zdejší jezuitské koleje.¹⁷⁶

Úpravy interiéru jezuitského kostela ve Vratislavi započaly v roce 1722, kdy K. Tausch v kostele realizoval Boží hrob. V červenci pak položili základy nového oltáře. Na svátek sv. Františka Xaverského namaloval Tausch na plátno iluzivní architekturu, která pravděpodobně zobrazovala výsledek plánovaných úprav v kněžišti. Nový oltář slavnostně vysvětili v roce 1725. Úpravy kněžiště s plasticko-architektonickou výzdobou, mramorování a štafírování probíhaly pod vedením Jana Blažeje Peintnera. Triumfální oblouk doplnily postavy andělů a v odsazení mezi kněžištěm a lodí nadživotní plastiky sv. Ignáce z Loyoly a sv. Františka Xaverského na volutových konzolách. Mramorování a zlacení svazkových kompozitních pilastrů s kanelurami proběhlo i na pilířích v lodi a na kruchtě, kterou zdobí inkrustovaná ornamentika a postavy hrajících andělů a putt. V roce 1727 byla zhotovena nová kazatelna a oltáře Panny Marie a sv. Josefa. Tausch v roce 1731 umřel, ale podle jeho plánů vznikla kaple sv. Františka Borgii a současně kaple sv. Františka Xaverského, kterou v roce 1733 světil

vratislavský biskup F. L. Sintzendorf.¹⁷⁷ Průběžně se doplňovalo a restaurovalo i další vybavení kostela.¹⁷⁸ Inovace vnitřní výzdoby a architektonické dekorace nenarušila dispozici původního raně barokního kostela a plně zachovala výmalbu klenby z počátku 18. století. Respektování starších úprav a dispozice kostela svědčí o výtečných schopnostech architekta, jehož dílo ovlivnilo školení u A. Pozza a především jeho římský pobyt. Vliv Říma cítíme v dramatictějším akcentování kněžiště pomocí bohatě zprohýbaných empor, gest andělů a dvou hlavních jezuitských světců. Sochy jezuitských světců [7] gesty vybízejí diváka, aby svou pozornost upřel na hlavní oltář. Rafinovanost tohoto řešení mohl Pozzův žák odvodit z Rainaldiho římského kostela Gesù e Maria, jehož nepřerušené obíhající kladí se na bočních stěnách kněžiště nečekaně konvexně vzdouvá a společně se sochami příslušníků rodiny Bolognetti, vyklánějících se z lóží, ukazuje k oltáři, což vzbuzuje u diváka *“pocit, že je vtažen do sjednoceného prostoru”*.¹⁷⁹

Naproti tomu se malostranský jezuitský kostel stal inspiračním vzorem pro několik emporovo-halových kostelů ve Slezsku. Nejstarší nápodobu malostranského jezuitského kostela v Praze postavili lehničtí jezuité podle projektu neznámého stavitele, který se inspiroval starším projektem Jana Jiřího Knolla z roku 1700. Tehdy již stavitel počítal se začleněním piastovského mauzolea do korpusu lodí nového kostela a s působivým dvouvěžovým průčelím, které nezapře inspiraci průčelím nízkého jezuitského kostela.¹⁸⁰ Nový projekt tak vycházel ze staršího a zároveň byl přímo inspirován malostranským svatomikulášským chrámem. K. Kalinowski¹⁸¹ nepochybuje o importu projektu z Prahy a domnívá se, že projektant mohl plány vyhotovit na základě Knollova druhého projektu,

aniž by znal místní situaci z autopsie. Podle nového plánu se stavělo v letech 1714 – 1720. O dva roky později stavba lodi skončila, ale na věžích se pracovalo do roku 1727. Původní klenba se v roce 1744 částečně zřítla a dnes pilíře nesou v lodi falešnou dřevěnou klenbu. Z původní klenby se zachovala pouze část nad hudební kruchtou západního pole hlavní lodi. Domnělou podobnost s klenebním útvarem malostranského svatomikulášského chrámu¹⁸² vyvrací H. Dziurla.¹⁸³ M. Horyna¹⁸⁴ realizovaný projekt lodi připisuje spíše následovníku Kryštofa Dientzenhofera než samotnému staviteli malostranského jezuitského kostela.

Podélnou loď kostela sv. Jana Křtitele v Lehnici [4] s nakoso vytáčenými pilíři, které oproti pražskému vzoru nereflektovaly konstrukční návaznost v specifickém zaklenutí prostoru hlavní lodě, lemují konvexkonkávně zvlněné arkády kaplí a poprsnice empor. Stejně architektonické formy a dojem prostoru jako v Praze společně s elipsoidálním tvarem polí, podobným tvarem pilířů a kněžištěm, které od lodi oddělují volně stojící sloupy,¹⁸⁵ jej spojují se svatomikulášským kostelem na Malé Straně. Lehnický kostel slepě nekopíruje malostranský jezuitský vzor, ale posouvá řešení prostoru dále směrem k posílení halového dojmu a obměňuje i architektonický detail, který charakterizuje tvorbu Kryštofa Dientzenhofera. Zásadní změnu oproti pražskému vzoru nalezneme již ve tvaru bočních kaplí, které kromě konvexně zesílené zdi vnějšího pláště člení výrazně niky v zprohýbaných příčkách kaplí. V malostranském vzoru také nenajdeme volutové konzoly, které podpírají arkády bočních kaplí. Pokročilejší řešení najdeme v Lehnici na emporách, které propojují široké arkády mezi jednotlivými poli. Empory tak prostorovým účinkem odpovídají

více těm v Chlumu sv. Máří než malostranským emporovým portálům. Výrazné přerušení přízedního pilíře zvýraznilo efekt pozdně gotické haly, které podpořilo i spojení kněžiště a lodi v jeden prostor,¹⁸⁶ který oddělují pouze mohutné volně stojící sloupy. Tyto inovace posouvají lehnický kostel vývojově kupředu, na rozdíl od projektu odsazeného svatomikulášského pravoúhlého kněžiště, které nevystupuje z hmoty kostela. Lehnický chrám naopak uzavírá půlkruhová apside, která se zevně projevuje polygonálně.

Strohé boční fasády kostela člení výrazně jen ostění se suprafenestrami půlkruhově ukončených oken bočních kaplí a empor. Diametrálně se tak odlišuje od dvouvěžového průčelí, které se připisuje Kiliánovi Ignáci Dientzenhoferovi a vzniklo v letech 1725 – 1727.¹⁸⁷ Konvexně vystupující střední partii prolamuje ostře ustupující partie střední osy, kterou v přízemní části změkčují a monumentalizují korintské sloupy. Jejich účelnost v nesení prolamovaného kladí vrcholí v obeliscích a vázách, které nahradily figurální plastiku a balkón průčelí svatomikulášského kostela na Malé Straně v Praze. Postranní dvojice konkávně prohnutých stěn věží zdůrazňují okosená nároží, které člení poněkud lineárnější architektonický detail než plastičtější střední partii průčelí. Průčelí výrazně modifikovalo i vzor pražského průčelí, z které přejalo především konkávně prohnuté postranní části a portály těchto partií, které projektant využil jako hlavní vstupní portál. Specifické propojení tohoto portálu s oknem v jeden sourodý celek nevyhnutelně dokládá znalost svatomikulášského kostela z autopsie nejenom v dispozici, ale i v architektonickém detailu.

Lehnický kostel se stal nejvěrnější nápodobou svatomikulášského malostranského kostela ve Slezsku a zároveň velmi kvalitní architekturou.

Ostatní slezské nápodoby malostranského svatomikulášského kostela odráží již jen mechanické vnímání prostorových forem a redukci architektonického detailu,¹⁸⁸ jenž navazuje spíše na lehnický kostel než na pražský prototyp. I když ve zpracování a členění podpor a arkád kostela v Libotově spatřujeme nejbližší podobnosti ve svatomikulášském kostele, nacházíme tu zároveň i vliv jedinečných architektonických a konstrukčních prvků lehnického kostela. Obdobný význam a vliv na slezskou sakrální architekturu 18. století vyvolal niský křížovnický kostel, který ovlivnil především hornoslezské chrámy v čele s farními kostely v Hlucholazích a Prudníku.¹⁸⁹

Křížovnický kostel sv. Petra a Pavla v Nise (1720 – 1728) stavěl biskupský dvorní stavitel Michal Klein až do své smrti v roce 1725, kdy stavbu převzal jeho nástupce Felix Antonín Hammerschmidt. Uskutečněný projekt především v interiéru nenavrhovali zmínění biskupští stavitelé, ale pravděpodobně Kryštof Tausch,¹⁹⁰ který působil právě v Nise a pro vratislavského biskupa. Od lehnického kostela se niský odlišuje především jednotnou plackovou klenbou nad celou lodí a konzervativním členěním fasády, kterou pravděpodobně inspirovala fasáda kostela niských jezuitů.¹⁹¹ U křížovnického kostela se boční fasáda stala vstupním průčelím, což připomene řešení telčského jezuitského kostela. Zajímavě člení fasádu především pásová rustika soklu ve výši bočních kaplí, které osvětlují čtyřlístá okna. Tyto specifické otvory najdeme i jako světlík vstupního balkónového portálu s korintskými sloupy, jejichž zaoblení kopíruje jimi vynášené nárožní kladí. Na vysoký sokl přízemní partie dosedají sdružené kompozitní pilastry, mezi nimiž plochu prolamují velká půlkruhově ukončená okna empor. Západní fasádu s mírně vystupující

střední částí, která vrcholí bohatě členěným štítem, doplňují nádstavby dvou věží s okosenými nárožími. Věže svým členěním a vertikality opět navazují na kostel niských jezuitů.¹⁹²

Interiér západního mezivěžního pole završuje varhanní kruchta. Jednotná klenba lodi s iluzivní freskovou výmalbou přímo navazuje na kněžiště, které oddělují opět sloupy. Zaoblená nároží lodi a hlavní vstup do kostela ve středním poli pak s klenbou podporují centralizační snahy podélného prostoru. Konvexkonkávní vlnění pilířů nekoresponduje a nenavazuje na empory, které se konvexně vypínají bez ohledu na vytáčené pilastry pilířů. Pilíře také změnil tvar. Čelo pravouhlého přízdního pilíře doplňuje výrazně nakoso vytáčené pilastry. Kulisovité řešení empor, atektoničnost a silná neproporcionalita v rozestavění kladí se stlačeným vlysem dodává interiéru napětí především v kontrastu s klenbou, která nenavazuje na nakoso vytáčené pilastry. Tak jako v Lehnici se zde setkáváme s výrazně propojenými emporami, jejichž arkádové průchody [9] opět přispívají k dojmu halového prostoru, který navíc posiluje bohaté pročlenění nejenom kladí, ale i ústupkové členění pilastrů a arkád přerušovaných přízdních pilířů.¹⁹³ Odlišnost v lineárním ztvárnění průčelí, dynamický vertikalismus interiéru, neutralita klenby lodi a pravouhlý profil pilíře¹⁹⁴ již naznačují tendence k zploštění a zklasičtění pražských radikálně barokních podnětů.

Výrazně měkčí a mělčí modelování a dynamičnost interiéru oproti niskému křížovnickému kostelu nacházíme v Libotově, kde si v letech 1727 – 1728 nechali postavit nový kostel benediktinky. Stalo se tak těsně po dostavbě průčelí jezuitského kostela v Lehnici, ale v Libotově se nakonec plánované dvouvěžové průčelí nerealizovalo.¹⁹⁵ Projektant se

musel navíc přizpůsobit staršímu obdélnému kněžišti, které navazuje na klášter. Kupole nad kněžištěm společně s portály propojujícími empory připomíná původní koncepci malostranského svatomikulášského kostela. Čtyři klenební pole lodi naopak završují plackové klenby na pasech, které vybíhají z přízvedních pilířů. Na rozdíl od jezuitského kostela v Lehnici se pětiboký pilíř nelomí mezi prostorem nakoso vytáčených pilastrů, ale konvexně se vzdouvá stejně jako kladí a sokl. Zaoblená nároží lodi a zprohýbané archivolty arkád a poprsnice empor rovněž dynamizují prostor lodi, který jinak výrazně odděluje odsazené kněžiště. Schematičnost a primitivnější detail tuto stavbu odlišují od nízkého a lehnického kostela emporovo-halového typu, ale přesto se K. Kalinowski¹⁹⁶ domníval, že jde o projekt poslaný z Prahy. Konzoly podpírající arkády bočních kaplí nacházíme teprve u lehnického kostela, odkud stavitel odvodil i tvar bočních kaplí, které na rozdíl od ní v Lehnici člení portály, které spojují jednotlivé kaple obdobně jako empory nad nimi. Stavbu vedl Jakub Scheerhofer, kterému se připisuje zjednodušené a výrazně vertikalizující konvexkonkávě zvlněné průčelí. To svou bezvěžovou realizací připomene svatomikulášský kostel na Malé Straně, jehož architekturu projektant libotovského kostela znal.¹⁹⁷

Tvar libotovských pilířů s konvexně zprohýbanou partií mezi nakoso vytáčenými pilastry najdeme také u cisterciáckého kostela v Křesoboru,¹⁹⁸ který postavil v letech 1728 – 1735 Antonín Josef Jentsch ve spolupráci s řadou pomocníků a umělců nejenom ze Slezska, ale s výraznou účastí umělců školených a působících v Čechách. Na místě původního středověkého kostela vznikl dnešní orientovaný mariánský chrám se čtyřmi páry bočních kaplí a empor nad nimi, které se otevírají arkádami na

pilířích s nakoso vytáčenými kompozitními pilastry. Pilastry nesou mohutné a bohatě členěné úseky kladí, na kterých spočívají jednoduché sdružené pasy mezi jednotlivými poli plackové klenby. Kněžiště ukončené apsidou odděluje od lodi transept o stejné šířce. Apsidu kněžiště propojují portály s bicentrálním piastovským mauzoleem, ke kterému přiléhá ještě kaple sv. Máří Magdalény. Západní pole lodi pak uzavírá arkádami členěná varhanní kruchta mezi hmotou průčelních věží.

Použití tradiční dispozice latinského kříže [5] u cisterciáků ovlivnilo liturgické potřeby řádu.¹⁹⁹ Mohla pramenit také z inspirace podobnými dispozicemi, kterým se v českých zemích nejvíce blíží piaristický kostel v Litomyšli, jehož křížení také završuje mohutná česká placka. Čela pilířů lodi s nakoso vytáčenými pilastry připomenou podobně utvářená čela pilířů v libotovském kostele, ale boční kaple naopak připomínají zjednodušenou formu bočních kaplí lehnického jezuitského kostela. Shodný počet čtyř párů bočních kaplí a empor nad nimi společně s varhanní kruchtou na dvou volně stojících pilířích vyčerpává podobnosti s lehnickým vzorem, od kterého Křesobor nejmarkantněji odlišují především úzké průchody mezi jednotlivými emporami a výzdoba, která zastírá dynamiku a konstrukční prvky. Vytáčené pilíře s úseky kladí tak působí plošším dojmem. Rovněž odlišné proporce a vlnění empor vůči pilastrům není harmonické.²⁰⁰ Nervní dynamika a výraz plastického utváření formy spojují kostel těsněji s interiérem křížovnického kostela v Nise.²⁰¹ Analogie nacházíme v konstrukčním utváření klenby, která logicky nekoresponduje s nakoso vytáčenými pilastry v lodi. Statičnost a logické provázání nevytáčených pilastrů s plackovou klenbou pak ovládlo prostory transeptu a kněžiště.

Na dvouvěžovém křesoborském průčelí, které vychází z kompozice

lehnického jezuitského kostela,²⁰² se mísí české tvarosloví s rakouským prandtauerovským do nového celku.²⁰³ Malířskost a reliéfnost v modelování průčelí se soustřeďuje především na bohatší architektonické prvky a zdynamizování střední partie. Průčelí navíc doplňuje bohatá figurální sochařská výzdoba s propracovaným ikonologickým obsahem.²⁰⁴ Zjednodušené a plošší členění věží s výrazně okosenými nárožními, které člení obdobně jako v Lehnici sdružené pilastry, navazuje na lehnické průčelí tak jako i sloupy střední partie. Vázy a obelisky z Lehnice zde nahradily sochy. V konkávně prohnutém štítu se opět setkáváme se zploštěním architektonického detailu, který ustupuje do pozadí Immaculatě v nice. Socha Panny Marie vzhlíží vzhůru na Trůn milosti, kterým vrcholí štít. Další podlaží věží člení rovněž sdružené pilastry, které vynášejí neobyčejně mohutné báně s volutami v nárožích. Velice strohé členění bočních fasád lizénovými pasy pod půlkruhově ukončenými okny, která zasahují i do korunní římsy nesoucí valbovou střechu kostela a mauzolea, zvýrazňuje ještě více vstupní průčelí.

V letech 1734 – 1743 nechal lubušský opat Konstantin Beyer postavit na místě staršího svatostánku nový kostel sv. Valentina v Lubuši, jenž vychází prostorovou dispozicí a členěním interiéru z lehnického jezuitského kostela, ale mnohem primitivnější architektonický detail, zploštění a umírnění dynamiky poukazují na místního slezského stavitele a zároveň schopného projektanta.²⁰⁵ Lineárnější, jednodušší a klidnější členění fasády se i v interiéru projevuje umírněním dynamiky vytáčených korintských pilastrů přízedních pilířů, které připomínají ploché členění pilastrů týchž pilířů v jezuitském kostele v Olomouci, ale tvarem pilíře se blíží pilířům v libotovském kostele.²⁰⁶ Boční kaple se otevírají do lodě

půlkruhově ukončenými arkádami, jejichž archivolta se společně s poprsnicí empor konvexně prohýbá bez plynulé křivky s pilíři. Propojení empor portály připomíná libotovské řešení, ale stejně široké kněžiště oddělují od lodi volně stojící sloupy, které nalezneme už v Lehnici a Nise. Niský křížovnický kostel připomene i jednodílná hmota klenby, která konstrukčně nenavazuje na pilastry pilířů. Kruchta na volně stojících pilířích se zvlněnou poprsnicí připomene opět libotovský kostel benediktinek.

Vnější strohou fasádu člení toskánské pilastry na vysokém soklu, strohé kladí a dvě řady půlkruhově ukončených oken, která rovnoměrně osvětlují interiér lodi. Bohatě členěná a zdynamizovaná věž²⁰⁷ dominuje střední ose průčelí. Konkávně prohnuté strany zdí inspirovaly věže lehnického jezuitského chrámu, ale v primitivnějším, lineárnějším a klidnějším členění.²⁰⁸ Podobnost s fasádou kostela v obci Siciny a činností Martina Frantze pro místní cisterciácké opatsví přivedla J. Wrabce²⁰⁹ k připsání kostela tomuto protestantskému staviteli.

Ploché dekorativní zprohýbání pilastrů, jaké známe z přízedních pilířů olomouckého jezuitského kostela, nalézáme i ve farním kostele sv. Vavřince v Hlucholazích [6], jehož výrazná přestavba již v roce 1729 silně pokročila pod patronací vratislavského biskupa Františka Ludvíka. Z původního kostela se dodnes zachovalo západní průčelí s věžemi. Starší dispozice ovlivnila i podobu lodí, z nichž postranní užší člení vložené empor.²¹⁰

Empory propojují tunelovité průchody,²¹¹ které v zjednodušené a strohé obměně projektant odvodil z enfilády empor nízkého kostela křížovníků. Vlastní výrazně odsazené a prodloužené kněžiště po stranách doprovází

kaple a sakristie, před nimiž kněžiště lemuje dvojice bočních ramen, která se do kněžiště otevírají arkádami a emporami nad nimi. Masivní pilíře a arkády, na které dosedá tíha mohutné valené klenby, a dynamika, která se omezuje pouze na architektonický detail, nesvědčí o vysokých konstrukčních schopnostech stavitele. Čtyřlísté okno nad gotickým portálem mezi dvojicí mírně vystupujících věží, které nezapřou středověký původ, inspirovala okna bočních kaplí nízkého křížovnického kostela. Zajímavé trojlísté členění lunet valených kleneb empor, kněžiště o dvou polích a široké průchody mezi emporami, které podporují halový efekt kostela, obohacují poněkud těžkopádnou architekturu hlucholazského kostela. Některé architektonické formy již charakterizují rané dílo Jana Innocence Töppera. Setkáváme se tu s pro něj typickým konstruováním prostoru pomocí mohutných pravouhlých pilířů, které nesou těžké valené klenby s lunetami. Také zdynamizování interiéru pomocí architektonického detailu a velmi strohé vnější fasády charakterizují architektonický repertoár tohoto prudnického stavitele.

Na základě starší německé literatury J. Wrabec zahrnul rozsáhlou přestavbu kostela do rané tvorby Jana Innocence Töppera, který stavbu prováděl snad i pod dohledem K. Tausche.²¹² Charakteristická mohutnost přízvedních pilířů, které na čele obepínají zdynamizované pilastry, a těžká klenba spojují hlubčický kostel s několika sakrálními objekty, které se obvykle připisují J. I. Töpperovi.

Podobnosti s hlubčickým farním kostelem nacházíme i v nedalekém farním kostele sv. Michala v Prudníku, který se v roce 1730 rozhodla postavit městská rada. Rychlý průběh výstavby dokládala freska, kterou v roce 1735 dokončil F. A. Scheffler na klenbě kněžiště, ale později ji zničila

zřícená věž.²¹³ Kostel byl dokončený v roce 1738 a prošel i pozdějšími úpravami především v 19. století, kdy byla dostavěna nejenom věž, ale také proražena okna v presbytáři. Trojlodí člení tři pole valených kleneb na pasech, které v hlavní lodi dosedají na mohutné pilíře, jejichž široká čela pokrývá zprohýbaná skrumáž kompozitních pilastrů s úseky kladí a s výraznou korunní římsou. Prostor mezi pilíři člení půlkruhové arkády s mírně konvexně zprohýbanou archivoltou a balustrádou empor. K západnímu poli hlavní lodě přiléhá trojboká varhanní kruchta s trojicí půlkruhových arkád na pilířích. Dojem těžké klenby ústředního prostoru podporují kromě mohutných pilířů i stlačené segmentové arkády empor. Prostory empor a bočních lodí rovněž završují valené klenby, které najdeme i v jediném klenebním poli kněžiště s půlválcově uzavřenou apsidou. Kněžiště po stranách doplňuje od severu sakristie a od jihu kaple zemřelých. Nad nimi se do kněžiště otevírají empory, ale jen s plochou linií balustrády. Boční lodě osvětlují termální okna a v patře půlkruhově ukončená obdélná okna empor. Strohý zevnějšek člení už jen lizénové rámy a věž ve střední ose západního průčelí.²¹⁴

Na rozdíl od odsazeného kněžiště hlucholazského kostela se v Prudníku opět setkáváme se stejně širokým kněžištěm a lodí,²¹⁵ které od sebe oddělují pouze pilíře triumfálního oblouku spojené s přízedním pilířem. Pravoúhlá nároží doplňují na obou stranách kazatelny. Vlastní masivní pilíře spíše připomínají část stěny, jejíž čelní část pokrývají na rozdíl od lehnického a nízkého kostela lineárně tektonické pilastry,²¹⁶ které společně s úseky bohatě členěného kladí dodávají těmto architektonickým prvkům dynamiku. Skrumáž pilastrů s kladím na přízedních pilířích a mírně zprohýbané empory nepronikají svou dynamikou do konstrukce a

společně s těžkou klenbou, masivními pilíři a potrojnými pilastry charakterizují tvorbu J. I. Töppera.²¹⁷ Ten je v roce 1740 doložen na stavebních pracích na věži a jeho znak se nacházel na kartuši pod hudební kruchtou. V Hlubčicích jej pak v záznamech zmiňují jako stavitele královského města Prudník, kde od svatby v roce 1731 žil až do své smrti.²¹⁸

Nepřekvapí proto značné množství kostelů, které se tomuto prudnickému zednickému mistrovi připisují v oblasti Horního Slezska. K nim se řadí i filiální kostel sv. Petra a Pavla v obci Ścinawa Nyska, který se radikálně přestavoval kolem roku 1730.²¹⁹ Z původního kostela se zachovala věž z 16. století. Novou hlavní loď po stranách doprovázejí půlkruhové výklenky dvou dvojic bočních kaplí, které člení namísto průchodů niky. Na tyto boční kaple dosedají empory s lehce vypouklými balustrádami. Empory se stejně jako i kaple otevírají do lodě půlkruhovými arkádami mezi pilíři se sdruženými kompozitními pilastry. Na ně navazují úseky kladí a meziklenební pasy plackových kleneb. Zaoblená nároží lodě přecházejí v segmentově uzavřeném triumfálním oblouku do kněžiště, jehož jedno klenební pole doprovází od jihu sakristie a od severu kaple s emporami v patrech, které se do kněžiště otevírají arkádami se segmentovým obloukem. Trojboký závěr kněžiště uzavírá apsida a západní užší pole lodi ohraničuje hudební kruchta na třech arkádách se schodišti po bocích. Vnější fasádu člení lizénové rámy a půlkruhově uzavřená okna v šambránách.²²⁰

Náhodné připsání tohoto kostela J. I. Töpperovi se zakládá pouze na domněnkách některých badatelů. U kostela sv. Kateřiny ve Smiczi (1752 – 1756)²²¹ však nacházíme analogie s kostely v Prudníku a v Hlubčicích

nejenom v třílodní dispozici o čtyřech klenebních polích s emporami nad bočními loděmi. Mezi přízedními pilíři totiž najdeme arkády s půlkruhovým obloukem a na emporách se segmentovým.²²² Poslední širší pole lodi po stranách přecházejí v půlkruhová ramena transeptu, který navazuje průchody na užší boční lodě. Na pole jakéhosi transeptu se napojuje vlastní kněžiště, které po bocích doprovází sakristie a kaple. Vlastní kněžiště se navenek projevuje užším půlkruhovým závěrem apsidy, kterou prosvětlují okna. Vlastní pilíře člení trojitě pilastry, jejichž boční dva zkosené a konkávně probrané, navazují obdobně utvářeným kladím na plackovou klenbu. Meziklenební pasy tak přenášejí tlak na přímé kladí čelního středního pilastru. Vznikla tak pozoruhodná provázanost klenby a pilíře, která dodává konstrukční logičnost konstrukci. Oproti Prudníku a Hlubčicím ovládly prostor přímé linie i poprsnice empor. Rovněž kruchta o třech arkádách na pilířích člení zcela lineárně západní část lodě. Kompozitní pilastry a stlačený vlys dodávají kostelu barokní dynamičnost alespoň v detailu. Neohrabané řešení transeptu, strohé až bídné členění exteriéru spolu s těžkopádností v masivní konstrukci naznačují omezené schopnosti projektanta. Nelze pominout, že se stavební práce v lodi ukončovaly teprve v letech 1839 – 1840.²²³

Stroze působí také architektura kostela františkánů v Hlubčicích,²²⁴ jehož výstavbu v letech 1756 – 1758 značně podporoval kníže Josef z Liechtensteinu. Dispozici tohoto halového kostela s přízedními pilíři, bočními kaplemi a emporami nad nimi člení v hlavní lodi čtyři pole valené klenby s lunetami. Poslední pole se zužuje směrem k odsazenému půlkruhově ukončenému kněžišti. Jedno pole kněžiště završují valené klenby s lunetami, které dosedají na jónské pilastry, jenž se u triumfálního

oblouku zmnožují. Od severu se ke kněžišti napojuje kaple s oratoří v patře a od jihu sakristie spojená s klášterem. Nad ní propojuje klášter s kostelem mnišský chór. Hlavní prostor lodi člení opět trojitý pilastr, jehož střední plochou část flankují dva zkosené a konkávně prohnuté pilastry, na které nenavazuje, jako ve Smiczi, placková klenba s pasy, ale valené klenby s lunetami. Nepropojené kaple opět člení místo průchodů niky, které nezaprou inspiraci z lehnického jezuitského kostela. Západní pole lodi vyplňuje hudební kruchta na třech arkádách s konvexkonkávně zvlněným parapetem. Zmíněnou jednoduchou fasádu v průčelí člení lizénové rámy a půlkruhově uzavřená obdélná okna v jednoduchých šambránách. Střední osa s jednoduchým portálem vrcholí volutovým štítem, který tvoří kulisu sedlové střechy nad lodí.

Projektant tohoto kostela musel bezpodmínečně znát interiér lehnického jezuitského kostela. Jednoduché a nedynamické členění parapetů empor se však odlišuje od předchozích staveb neoklasicistní interpretací, kterou J. Wrabec²²⁵ řadí mezi nejoriginálnější stavby v díle J. I. Töppera.

Poslední emporovo-halový kostel, který vychází z konstrukčních schopností J. I. Töppera, se shodou okolností nalézá na Těšínsku. Dnešní farní kostel sv. Petra a Pavla ve Skočově²²⁶ vznikl v roce 1762 na místě původního kostela, který tak jako celé město zachvátil v roce 1756 požár. Strohou vnější fasádu člení lizénové rámy a půlkruhově uzavřená obdélná okna bočních lodí a empor třílodního kostela s emporami nad bočními loděmi, které se otevírají do hlavní a širší lodi stlačenými půlkruhovými arkádami mezi pilíři. Čela těchto pilířů člení trojice pilastrů, z nichž postranní jsou konkávně probrané. Na ně dosedá kladí, které obepíná

mohutný pilíř. Na přímou profilovanou část korunní římsy navazují meziklenební pasy mezi plackovými klenbami, které završují i boční lodě a empor nad nimi. Enfiláda empor působí rustikálním dojmem kvůli stlačeným a více horizontálně než vertikálně vyvinutým průchodům. Zaoblená nároží hlavní lodě od západu předstupuje varhaní kruchtta, která se nápadně podobá kruchtě z prudnického farního kostela. Zaoblená nároží na druhé straně přecházejí v pravouhle uzavřené a výrazně odsazené kněžiště o dvou polích valené klenby s lunetami. Jižní postranní prostora završená plackovou klenbou původně sloužila jako kaple, ale od roku 1823 si s protilehlou sakristií vyměnily funkce. V roce 1862 doplnila hranolová věž západní průčelí. Na počátku 20. století dali skočovští postavit po stranách věže dvě schodiště s vlastními portály, které symetricky vystupují v bočních osách průčelí. Kromě původní štukové výzdoby a nástěnných maleb z počátku 20. století vytvářejí barokní a dynamický účín pouze pilastry oddělující jednotlivá pole lodi a dřevěné vypouklé poprsnice empor v lodi i na varhanní kruchtě.

Přehled emporovo-halovových kostelů v 18. století ve Slezsku, na kterých se výrazně podepsal vliv a působení především podnětů české barokní architektury, neuzavírá skupina kostelů svázaná s tvorbou J. I. Töppera. Podněty české vrcholně barokní architektury, zprostředkované především lehnickým jezuitským kostelem a křížovnickým kostelem v Nise, reflektovali totiž i další stavitelé, kteří výrazně navázali i na starší slezské dispozice z druhé poloviny 17. století. Několik pozoruhodných příkladů si zasluhuje zvláštní pozornost právě díky úzkému vztahu k frýdeckému kostelu.

Dlouho očekávaná stavba kostela sv. Kříže v Břehu sebou nesla snad

až ideu okázalého vítězství katolické církve na pozadí problematického pronikání jezuitů do protestantského města, což zdůrazňovala orientace kostela jako protiváhy piastovského hradu.²²⁷ Projekt podélné jednolodní stavby s bočními kaplemi a emporami schválil v roce 1734 generalát jezuitů v Římě. Příští rok byl slavnostně položen základní kámen. Stavba pokračovala rychle kupředu a v roce 1736 stály zdi do výše poloviny věží. Následné komplikace s vodou stavbu pozastavily, ale v roce 1738 zaklenuli stavitelé kryptu a boční kapli. Již další rok mohly probíhat dokončovací práce a omítání. V roce 1740 se jezuité do kostela slavnostně nastěhovali. Teprve v roce 1746 kostel vysvětil vratislavský světící biskup F. D. Almesloe,²²⁸ protože v letech 1739 – 1745 vyzdobil Jan Kuben interiér nástěnnými malbami.²²⁹ Nedostavěné dvouvěžové průčelí získalo svou dnešní podobu v letech 1856 – 1859 podle nového projektu. Značně zjednodušené průčelí se odlišuje od původního a realizovaného projektu vratislavského stavitele Jozefa Frische, který pro svou zaneprázdněnost ve Vratislavi přenechal provedení stavby prudnickému zednickému mistru Janu Kryštofovi Mechlerovi.²³⁰

Pozdější dostavba věží nenarušila blokovou hmotu [10] vnějšího pláště, který navazuje i prostorovým uspořádáním na slezské emporovo-halové kostely druhé poloviny 17. století. Spojila se zde dispozice, kterou známe z vratislavského a hlohovského jezuitského kostela, s dvouvěžovým průčelím, jaké nejlépe reprezentují niský jezuitský a křížovnický kostel. Pravoúhlé pilíře mezi jednotlivými kaplemi a emporami obepínají úseky kladí, které podepírají kompozitní pilastry a nesou valenou klenbu s náznaky pasů. Statická forma pilastrů i pilířů navazuje na klenbu, ale přesto zvlněná linie arkád bočních kaplí a balustrády empor se od těchto

pilastrů odlišují a vnášejí do interiéru dynamiku. Forma arkád kaplí a balustrád empor vychází ze skupiny slezských kostelů svázaných se svatomikulášským kostelem²³¹ na Malé Straně v Praze. Dynamizující prvky konvexkonkávně zprohýbaných linií parapetů empor doplňují i stlačené vlysy kladí, konkávně zprohýbané pilastry v nárožích lodi, štuková výzdoba a iluzivní nástěnná malba. Štuková výzdoba se přesto blíží více rakouskému než českému umění. Dispozice kostela navazuje výrazně na mateřský chrám ve Vratislavi především v členění prostoru, charakteristickém ploše uzavřeným kněžištěm o dvou klenebních polích a podobným komponováním bočních fasád.²³² Mělké boční kaple a empory²³³ konzervativního březského halového kostela se blíží kaplím karmelitánského kostela ve Volově.²³⁴

Na rozdíl od vratislavského jezuitského kostela se březský vyznačuje štíhlými proporcemi²³⁵ a vertikalizujícím interiérem, jehož charakter určily vysoce položené arkády kaplí a balustrády empor ve výši kladí pilířů.²³⁶ Dvouvěžová emporovo-halová dispozice připomíná sice olomoucký jezuitský kostel, ale právě relativně nízké položení empor v Olomouci a hlubší boční kaple poukazují spíše na výhradní inspiraci slezskými chrámy. Na rozdíl od olomouckého kostela v březském chrámu pilastry odpovídají způsobu zaklenutí interiéru. Na konkávně probrané pilastry v mírném odsazení kněžiště navazuje obdobně probraný triumfální oblouk, což se v olomouckém kostele nepodařilo provést. Inovace a pokročilejší zpracování především v architektonickém detailu přesto nezaprou silný vliv vratislavského jezuitského kostela především ve valených klenbách, východním štítu fasády a velice důležitém propojení empor průchody, které nepřerušují římsu přízedního pilíře. Konzervativní řešení svědčí o

omezených možnostech projektanta kostela.

Signované a datované plány vypracoval Frisch nejenom pro kostel, ale současně i pro klášter.²³⁷ Zajímavý soubor plánů a zveřejněné archívní prameny o J. Frischovi mohou přiblížit i prostředí, v kterém se pohyboval projektant kostela ve Frýdku B. Wittwer. Ten se totiž podle B. Patzaka s Frischem přátelil, což doložili i společným poručnictvím dětí zesnulého sochaře Jana Adama Karingera, který od roku 1733 spolupracoval s J. Frischem a který umřel v roce 1742.

Frisch pracoval od roku 1728 jako polír pod Janem Blažejem Peintnerem na stavbě vratislavské univerzity. Po jeho smrti jej nahradil ve vedení stavby rozsáhlého jezuitského komplexu budov, které nebyly nikdy dokončeny. Komplikace s přijetím do cechu ztěžovaly Frischův kariérní postup, ale v listopadu roku 1733 provedl stavitel mistrovský kus. Krátce po vykonání mistrovské zkoušky jej pravděpodobně břežští jezuité pověřili vykonáním plánů kostela a kláštera.²³⁸ Obtíže při jednání o vstupu do cechů, uzavřenost cechovní společnosti, kterou musel Frisch překonat, dokládají ambice políra a pak i zednického mistra, který pracoval především pro vratislavské jezuity. Dokončení jejich vratislavského komplexu se však Frisch nedožil, protože již v roce 1745 umírá.

Objekty koleje nakonec nevznikly podle Frischova projektu. Zachovaná plánová dokumentace vykazuje shodné prvky s frýdeckým poutním kostelem, čehož si povšiml už A. Jirka.²³⁹ Obdobná dispozice se ve frýdeckém emporovo-halovém kostele odlišuje nejenom půlkruhově ukončeným kněžištěm, ale také varhanní kruchtou na třech pilířových arkádách a kněžištěm, které člení pouze jeden pár postranních prostor s emporami v patře. Nad arkádami empor zůstaly úzké úseky zdí, které

najdeme u vratislavského kostela sv. Antonína. Projektant frýdeckého kostela tedy nepřevzal pouze řešení dispozice jezuitského kostela v Břehu, ale znal oba vratislavské emporovo-halové kostely.

Tauschovy úpravy kněžiště ve vratislavském jezuitském kostele využil plně pouze autor frýdeckého emporovo-halového kostela. Prostor kněžiště prostupuje dynamika a napětí v partiích zprohýbaných čel a parapetů empor společně s obdobně vystupující partií zdí, která dynamizuje prostor kněžiště. Ve Frýdku však nenajdeme monumentální plastiky, které by vybízely diváka k pohledu do kněžiště, ale římsa pod konchou apsidy se obdobně prohýbá. Autor kostela tak navodil podobný efekt, který využil C. Rainaldi v římském kostele Gesù e Maria, kde se deformují v kněžišti jinak přímé a klidné linie kladí lodi. Na rozdíl od břežského jezuitského kostela, se pozornost pozornost vnímatele soustředí jen do kněžiště.

Záměrnou deformaci římsy nacházíme v 18. století zcela běžně, v Čechách už dříve například u C. Luraga, ale specifický účel v partii kněžiště mohl odvodit stavitel i ve slezském prostředí z presbytáře Kurfiřtské kaple vratislavské katedrály. Kapli nechal postavit vratislavský biskup František Ludvík Neuburský podle návrhu vídeňského dvorního architekta J. B. Fischera z Erlachu v letech 1716 – 1724. V tomto projektu použil Fischer prohnutí architrávu jen v partii kněžiště s půlkruhově ukončeným oknem. Wittwer jistě znal jak detaily, tak i celek Fischerova projektu, protože bydlel za katedrálou.²⁴⁰ Kurfiřtská kaple mohla vzdáleně inspirovat i mramorová ostění portálů do sakristie a kaple po stranách kněžiště. Oválné medailony s reliéfní výzdobou v nadpraží portálů Kurfiřtské kaple nahradily ve Frýdku oválné světlíky [13], které najdeme u protilehlé a starší kaple sv. Alžběty. Oblibu oválného světlíku v soudobé

tvorbě nacházíme na průčelí pražského paláce Sylva-Taroucca od K. I. Dientzenhofera či na konírně mikulovského zámku od F. A. Grimma. Prvně se s tímto motivem setkáváme na stavbách F. Borrominiho.²⁴¹

Shodné ploché až klasické členění a architektonické prvky fasády se shodují s členěním fasády poslední barokní kaple vratislavské katedrály. Kapli zemřelých²⁴² nechal přistavět k severní boční lodi vratislavský děkan Jan Kryštof Rummerskirch v roce 1749. Děkan se postaral rovněž o vybavení kaple tabernáklem a varhanami. Klenby a hlavně kupoli pak vymaloval F. A. Scheffler. Kaple proporcemi vychází především z Kurfiřtské kaple a v plynulém členění pláště fasády z Hochbergovy kaple. Vertikalizující členění tamburu kaple a bočních apsidálních částí tvůrčím způsobem navazuje na barokní kaple vratislavské katedrály. Podkládání okna lizénou a klenák zasahující do architrávu se velmi podobá oknům věží frýdeckého kostela.²⁴³

A. Jirka²⁴⁴ rovněž vidí v těchto specifických artikulačních prvcích fasády spojení s příborským piaristickým kostelem, který se stavěl až v 60. letech 18. století. Přesto se frýdecký kostel jeví jako *“monumentálnější, dynamičtější, odvážnější a bohatší ve výzdobě fasády než příborský kostel, který spíše souvisí s architekturou šenovského kostela Boží Prozřetelnosti”*,²⁴⁵ jenž varíruje s dispozicí kostela v Lehnickém Poli.²⁴⁶

Z vratislavského jezuitského kostela nevyhází jenom interiér frýdeckého kostela, ale i podobné členění vnějších fasád. Na rozdíl od břežského jezuitského kostela se ve Frýdku setkáváme s nepřerušným soklem, který obíhá kolem celého kostela a stává se integrální součástí stavby a výrazným horizontálním prvkem fasády. Tento sokl však působí spíše jako negativ vratislavského kamenného soklu, který obepínají dva

vystupující pásy rustiky. Ve Frýdku totiž najdeme dva vpadlé pasy omítané fasády, které oddělují od sebe kamenné pásy soklu. Okenní šambrány rovněž spojují tak jako ve Vratislavi supraporty a parapetní výplně ve výrazný vertikální prvek fasády, který se rytmicky střídá s pilastry vysokého řádu.

Propojení vstupních portálů s okny v přízemní části věží a u bočních vchodů do frýdeckého kostela se shodují s okny na výkrese plánů jezuitského kláštera v Břehu. Rovněž na shodné podkládání oken lizénou a klenákem zasahujícím do architrávu upozornil již A. Jirka.²⁴⁷ Kamenná ostění bočních portálů dodávají architektuře společně se soklem stroze asketický a poněkud rustikální dojem oproti oknům v profilovaných šambránách, která navazují přímo na nadpraží bočních portálů. Výsledný kontrast masivně-rustikálního ostění portálu se subtilnější částí okna ve štukové šambráně povyšuje tento architektonický prvek na roveň symbolu. Právě na návrší a posvátném místě se spojuje zemské s nebeským. Motiv spojení portálu s ostěním okna v jeden celek nacházíme ve vytříbenějším provedení už u Michelangela v Medicejské kapli kostela San Loranzo ve Florencii a v radikálně barokním provedení u bočních portálů kostela sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze. Právě z Prahy se tento motiv dostal do Slezska, kde se nejprve uplatnil na fasádě lehnického jezuitského kostela.

Hlavní portál [11] frýdeckého poutního kostela flankují dva korintské sloupy, které nesou balkón s konvexně zprohýbanou poprsnicí na volutové konzole. Klasické provedení sloupů odpovídá traktátové literatuře, ale dvě stočené voluty místo klenáku mohl inspirovat Pozzův traktát, jenž obdobně ovlivnil některé palácové stavby ve Vratislavi.²⁴⁸

Již z těchto vlivů vyplývá, že projektant frýdeckého poutního chrámu

velmi dobře znal sakrální architekturu ve Vratislavi, z které načerpal inspiraci. Blízský vztah k březšskému kostelu jej naopak spojuje s osobou J. Frische, ale originální ztvárnění frýdeckého kostela nepřipomíná v podstatných a pokročilejších prvcích kostela ani nesmělé propojení empor úzkými průchody, ani použití valené klenby, která završuje hlavní loď v Břehu. Právě subtilnější plackové klenby zcela ovládly prostory frýdeckého kostela. Dojem subtilního prostoru také dodává enfiláda arkád na emporách. Arkádové průchody [12] totiž prorážejí výrazně přízvední pilíř, který inspirovaly vytříbenější průchody mezi emporami lehnického jezuitského kostela a značně bohatší řešení na emporách [9] nízkého křížovnického kostela. Obdobně členěné průchody najdeme v hlucholazském kostele.

Architektura frýdeckého chrámu nejenom v exteriéru, ale i v interiéru působí jednotným dojmem. To platí i o architektonických detailech a o štukové výzdobě na klenbách a pasech [14], které vznikaly patrně podle původních plánů. Potvrzovaly by to i podobně členěné meziklenební pasy plackových kleneb karmelitánského kostela v obci Glębowice. Tento karmelitánský raně barokního kostel postihl v roce 1743 požár. Nutná přestavba kostela se týkala především nových subtilnějších plackových kleneb, které oddělují zmíněné pasy. Nová klenba [15] a především proměna průčelí s kasulovým oknem vedly J. Wrabce²⁴⁹ k spojení této přestavby s tvorbou Karla Martina Frantze.

Důvěrná znalost vratislavských barokních architektonických děl odlišují výrazně frýdecký poutní kostel od tvorby J. I. Töppera. Mnohem podstatnější odlišnosti od kostelů v Hlucholazích, Prudníku, Smiczí, Hlubčicích a ve Skočově najdeme v rozložení tlaků kleneb, které pohlcuje

mohutný vnější plášť. Stalo se tak na rozdíl od výše zmíněné skupiny kostelů, kde mohutné pilíře připomínají partie stěn a podílejí se ve značné míře na stabilitě poněkud těžkopádné konstrukce. Smělejší, rafinovanější a vyrovnanější řešení dispozice a výzdoby frýdeckého kostela převyšují schopnosti prudnického stavitele a jednoznačně orientují stavbu na centra v Nise a ve Vratislavi. Spojení s moravským prostředím²⁵⁰ se nejvíce jeví jako podstatné a kontakty stavebníků s Olomoucí mohou poukázat jen na vhodnost dispozice pro reprezentativní kostel.

Význam architektury frýdeckého kostela dokládá i zobrazení města Frýdku s poutním kostelem. Kresba [16] ke grafice mohla vzniknout s největší pravděpodobností v letech 1740 – 1742, kdy Friedrich Bernhard Werner již pracoval ve službách vratislavského biskupa jako dvorní geometr.²⁵¹ Zobrazení zachycuje i nerealizovanou patrovou stavbu v ohrazeném areálu, který můžeme pokládat za neuskutečněný poutnický ambit. Kvůli svému věku a plnému zaměstnání nemohl Werner stavbu nikdy vidět dokončenou, a proto musel znát plány poutního komplexu i s nerealizovaným arkádovým ambitem a jednopatrovou budovou v jejím areálu. Reprezentativní dvouvěžové průčelí a halová dispozice s emporami snad nejlépe reprezentují ve Slezsku vždy významný a vlivný klášterní kostel nebo důležité poutní místo.²⁵²

Význam architektury frýdeckého kostela posilují i zmínky o vlivu na architekturu poutního chrámu Narození Panny Marie v Pšově (1743 – 1747).²⁵³ Zcela správně pochybuje o ovlivnění B. Indra, ²⁵⁴ protože již v roce 1740 pracoval Jiří Fridrich Gans na plánech nového poutního kostela v Pšově. S výstavbou se započalo až v roce 1743. O tři roky později jej vysvětil vratislavský biskup. Nedochované plány v letech 1847 – 1850

přinutily projektanta dostavby věží, aby se inspiroval ve Frýdku a na krnovském Cvilíně.

Průčelí s tehdy nedostavěnými věžemi připomíná konvexně vystupujícím středem, výraznou balkonovou nikou v horní etáži ukončenou zprohýbaným štítem a výrazně vertikalizující dojem připomíná volně upravené průčelí jezuitského kostela v Lehnici, ale již bez vrcholně barokního zdynamizování a bohatě členěné fasády. Stejná šířka lodi a neosazeného kněžiště odkazuje nejenom na lehnický kostel, ale především na Cvilín u Krnova. Jednotlivé mělké boční kaple se do lodi otevírají arkádami. Oblouky arkád korunují dřevěné poprsnice empor. Arkády dosedají na přízvední pilíře, jejichž čela zdobí sružené pilastry. Na úseky kladí dosedají zdvojené pasy mezi pili valené klenby lodi. Presbytář pak uzavírá apsida a po bocích sakristie a kaple s oratořemi v patře. Poněkud suše a konzervativně působící pšovský kostel odpovídá spíše architektonickému stylu rodiny Gansů než počátkům klasicismu.²⁵⁵

IV. Závěr

Vznik a rozvoj poutního místa úzce souvisí s územními nároky Habsburků na Těšínsko. Když těšínská nekatolíci získali povolení vybudovat si milostivý kostel, reagovala katolická šlechta a duchovenstvo budováním nových kostelů, podporou klášterů v Těšíně a podporou jezuitů. Spor o zázračnou sochu mezi farářem a hrabětem proslavil frýdecké poutní místo. Zvláště když do sporu zasáhl císař Karel VI. Po potvrzení zázračnosti místa přikročila hraběnka Karolína Pražmová k pořízení nového poutního kostela na místě dřevěné kaple. Projekt vypracoval těšínský stavitel Jan Reinthal, ale skromný a málo reprezentativní projekt zamítl vratislavský biskup. Biskup pověřil vypracováním nových plánů svého stavitele. Bartoloměj Wittwer následně domlouvá s hraběnkou podobu kostela a jeho umístění.

Areál poutního kostela vymezil čtvercový arkádový ambit. V poutním komplexu se kromě jednopatrové budovy nacházel vlastní poutní kostel. Dvouvěžové průčelí kostela se obrací směrem na vyhlídkový altán zámku, z kterého jej mohli pozorovat štedří stavebníci. Jednolodní kostel v dispozici navazuje na břežský jezuitský kostel, od kterého se liší hlavně varhanní kruchtou, zcela odlišným knežištěm a absencí zdynamizovaných poprsnic empor nad bočními kaplemi. Zcela nezávisle navazuje na břežském kostele navazuje na vratislavský jezuitský kostel, vratislavský kostel sv. Antonína a jezuitský kostel v Hlohově.

Pokročilejší plackové klenby se diametrálně odlišují od valených kleneb v břežském kostele a v kostelech svázaných s tvorbou J. I. Töppera. Empory se ve Frýdku spojují výraznými arkádovými průchody, které

připomínají obdobné řešení ve farním kostele v Hlucholazích. Autor projektu znal velmi dobře barokní chrámy v Nise a ve Vratislavi. Projektoval poslední barokní kapli u vratislavské katedrály a pravděpodobně pracoval jako biskupský zednický mistr za biskupa Sinzendorfa. Vše svědčí pro Bartoloměje Wittwera, kromě jeho dodnes skromné a téměř neznámé stavitelské činnosti. Vlivem válek ve Slezsku se jeví skromný počet staveb a projektů pochopitelným. Frýdecký poutní chrám nadále zůstává první známou Wittwerovou zakázkou a výraznou ukázkou slezské architektury 1. poloviny 18. století v slezském Frýdku na pomezí Moravy a Slezska.

Tato práce se snažila nalézt zdroje a vzory, které inspirovaly architekturu tohoto dodnes nejvýznamnějšího poutního místa na Těšínsku. Nový pohled a snad i změny autorských atribucí by mohlo přinést především podrobné prozkoumání stavebních aktivit členů vratislavské kapituly a spřízněných klášterních komunit za biskupa Sinzendorfa.

VI. Literatura:

Jan Al Saheb – David Pindur, Příspěvek k dějinám frýdeckého panství v 17. století, *Vlastivědné listy XXXI*, 2005, č. 1, s. 4 – 10.

Janusz Badura – Józef Drabina – Karol Kajzer – Witold Koźdoń – Małgorzata Orawska – Paweł Szarzec (eds.), *Skoczów i okolice. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Skoczów 2001.

Pavel Balas - David Pindur, Spor o pohřební apostaty v Puncově roku 1712, *Těšínsko L*, 2007, č. 4, s. 10 – 15, cit. s. 10.

Jindřich Benatzky, Stavitel poutního chrámu ve Frýdku, *Těšínsko IX*, 1966, č. 3, s. 16 – 17.

Sławomir Brzezicki – Christine Nielsen – Grzegorz Grajewski – Dietmar Popp (reds.), *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006.

Marcin Bukowski, *Katedra wrocławska*, Wrocław 1974.

Cieszyńskie Studia Muzealne. 2 (2005). Těšínský muzejní sborník, Cieszyn 2005.

Norbert Conrads, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707 – 1709*, Köln 1971.

Marek Czapliński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2002.

Libuše Dědková – Antonín Grůza, Kostel sv. Valentina v Příboře, in: Karel Chobot (red.), *Piaristé v Příboře: sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře*, Nový Jičín 1995, s. 137 – 149.

Tadeusz Dobrowolski, *Sztuka na Śląsku*, Katowice - Wrocław 1948.

Andrzej Dulewicz, *Encyklopedia sztuki niemieckiej. Austria – Niemcy – Szwajcaria*, Warszawa 2002.

Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989.

- Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989.
- Henryk Dziurla, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991.
- Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991.
- Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Entstehung und Ausstrahlungen der böhmischen Barockbaukunst*, Leipzig 1962.
- Carl Findinski, *Geschichte der Pfarrkirche St. Joannis Bapt. in Friedek*, Teschen 1876.
- Karel Findinský, *Dějepis farního kostela u sv. Jana Křtitele ve Frýdku*, Těšín 1876.
- Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.
- Ernst Hans Gombrich, *Příběh umění*, Praha 2001.
- Jerzy Gorzelik, Uwagi o sztuce Śląska Cieszyńskiego w dobie konfesjonalizacji, in: *Cieszyńskie Studia Muzealne. 2 (2005). Těšínský muzejní sborník*, Cieszyn 2005, s. 124 – 154.
- František Hawlas, *Panna Maria Frýdecká*, Místek 1918.
- Eberhard Hempel, *Baroque Art and Architecture in Central Europe. Germany / Austria / Switzerland / Hungary / Czechoslovakia / Poland*, Harmondsworth 1965.
- Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini - Aichel*, Praha 1998.
- Mojmír Horyna – Jaroslav Kučera, *Dientzenhoferové*, Praha 1998.
- Józef Chlebowczyk (red.), *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*, Katowice 1973.

Ewa Chojecka (red.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004.

Tadeusz Chrzanowski – Marian Kornecki, *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca wieku XIX*, Kraków 1974.

Bohumír Indra, Stavba poutního kostela na Cvilíně u Krnova 1721 – 1728 a jeho vnitřní výzdoba do r. 1786, *Časopis Slezského zemského muzea B-6*, 1957, s. 72 – 84.

Bohumír Indra, Krnovští barokní architekti Andreas a Jiří Fridrich Gansové, Michal Klement a jejich stavby, *Časopis Slezského zemského muzea B-35*, 1986, s. 265 – 279.

Bohumír Indra, Stavba barokního poutního kostela P. Marie ve Frýdku a jeho architekt, *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 1, s. 44 – 58.

Witold Iwanek, *Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim*, Bytom 1968.

Antonín Jirka, Piaristický kostel sv. Valentina v Příboře, *Sborník Umělecko-historického muzea v Kroměříži*, Kroměříž 1969, s. 121 – 129.

Joseph Jungnitz, *Die Breslauer Domkirche. Ihre Geschichte und Beschreibung*, Breslau 1908.

Konstanty Kalinowski, *Lubiąż*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970.

Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.

Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.

Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007.

Zuzanna Karwot, *Pszów. Kult Matki Boskiej (1723 – 1921)*, Marklowice 2001.

Janusz Kęłowski, *Nysa, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk* 1972.

Jósef Kiedos, Jezuci i ich udział w katolickiej reformie kościelnej na Śląsku Cieszyńskim w XVII i XVIII wieku, *Roczniki teologiczno – kanoniczne* XXXV, 1988, č. 4, s. 33 – 44, cit. s. 42.

František Kohut, *Stoletá Pamatka Kostela Panny Marye we Frydku*, Olomouc 1852.

Josef Koláček, *Dějiny Těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia*. Annales Teschinenses, Olomouc 2006.

Irena Korbelářová – Milan Šmerda – Rudolf Žáček, *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*, Opava 2002.

Andrzej Koziel – Beata Lejman (ed.), *Willmann i inni: malarstwo, rysunek i grafika na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*, Wrocław 2002.

Vlasta Kratinová, Bohumil Samek, Miloš Stehlík, *Telč. Historické město jižní Moravy*, Praha 1992.

Walter Krause, *Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien I*, Oppeln 1933.

Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1997.

Józef Londzin, *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn 1932.

Helmut Lorenz (red.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV*.

- Barock*, München – London – New York 1999.
- Stanisław Łoza, *Architekci a budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954.
- Mariusz Makowski, Kościół pod wezwaniem świętego Krzyża w Cieszynie, in: *Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim*, Kraków 2005, s. 223 – 231.
- Karol Maleczyński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963.
- Józef Mandziuk, *Historia kościoła katolickiego na Śląsku 2*, Warszawa 1995.
- Angelika Marsch, *Friedrich Bernhard Werner (1690 – 1776). Śląski rysownik europejskich widoków*, Głogów 1998.
- Jan Muthmann, *Wierność Bogu i cesarzowi czasu powietrza morowego*, Brzeg 1716, reprint: Cieszyn 1997.
- Weronika Nagengast (red.), *Oblicza sztuki protestanckiej na Górnym Śląsku* (kat. wyst.), Muzeum Śląskie w Katowicach 1993.
- Věra Naňková, K typologii české sakrální architektury 17. století, in: *Umění XXXIV*, s. 134 – 143.
- Věra Naňková, Barokní plány v moravských jezuitkách, in: Jan Bistřický (ed.), *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 223 – 229.
- Karol Nawa, *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*, Bytom 1997.
- Jaromír Neumann, *Český barok*, Praha 1964.
- Jerzy Paszenda, Problem stylu w architekturze jezuickiej, *Biuletyn historii sztuki XXIX*, 1967, s. 146 – 156.
- Józef Pater, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Wrocław 1998.

Bernhard Patzak, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten*,
Strasburg 1918.

Józef Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa
2005.

David Pindur, Poutní tradice na Frýdecku v pozdním baroku, *Těšínsko*
XLIX, 2006, č. 2, s. 1 – 8, cit. s. 2.

David Pindur, Pramen k počátkům mariánského poutního místa ve
Frýdku, *Těšínsko* XLVIII, 2005, č. 1, s. 16 – 19, cit. s. 17 – 19.

Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 1*, (A/J), Praha 1977.

Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 2*, (K/O), Praha 1978.

Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 3*, (P/Š), Praha 1980.

Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 4*, (T/Ž), Praha 1982.

Franciszek Popiołek, *Dzieje Śląska Ausryackiego z ilustracjami*, Cieszyn
1913.

Franciszek Popiołek, *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*, Katowice
1958.

Jaromír Polášek, *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*, Český Těšín
2001.

Michael Raeburn et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993.

Georg Reimann, *Oberschlesische Kirchenbaukunst vom 16. - 18.*

Jahrhundert, *Der Oberschlesier XVIII*, 1936, č. 2, s. 73 – 83.

Václav Richter – Zdeněk Kudělka, *Die Architektur des 17. und 18.*
Jahrhunderts in Mähren, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské*
univerzity, řada uměnovědná F 16, Brno 1972, s. 91 – 130.

Franz Rosmaël, *Die Wallfahrts-Kirche zu Friedek in Oesterreichisch-*
Schlesien, *Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und*

Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmähle XXI, 1895, s. 136 – 138.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I*, Praha 1994.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II*, Praha 1999.

Franz Xaver Seppelt, *Geschichte des Bistums Breslau*, Breslau 1929.

Marie Schenková, Jaromír Olšovský, *Barokní malířství a sochařství ve východní části Slezska*, Opava 2004.

František Skřivánek – Jaroslav Tovačovský, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska: se zvláštním zřetelem na jejich životopisy a heraldiku*, Praha 2004.

Władysław Sosna, *Kościół Jezusowy w Cieszynie*, Cieszyn 2002.

Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001.

Karl Maria Swoboda (red.), *Barock in Böhmen*, München 1964.

Zygmunt Świechowski (red.), *Wrocław. Jego dzieje i kultura*, Warszawa 1978.

Milan Togner, K vystoupení Kiliána Ignáce Dientzenhofera v Olomouci, *Umění XXII*, 1974, s. 286 – 289, cit. s. 287 – 288.

Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986.

Pavel Vlček, „Dientzenhoferův skicář“ a česká architektura 1640 - 1670, *Umění XXXVII*, s. 473 - 497

Pavel Vlček – Petr – Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998.

Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

Pavel Vlček, *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998.

Pavel Vlček, *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999.

Hans Vollmer (red.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XXXVI*, Leipzig 1947.

Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století* (kat. výst.), Národní galerie v Praze 2001.

Alexander Voloch, *Poutní kostel P. Marie ve Frýdku*, Frýdek 1938.

Tadeusz Wojak (red.), *Kościół Jezusowy na Wyższej bramie w Cieszynie*, Warszawa 1973.

Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.

Jan Wrabec, *Architektoniczny język Dientzenhoferów czeskich na Śląsku*, Wrocław 2003.

Thomas Wunsch (ed.), *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*, Berlin 1994.

Rudolf Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.

Rudolf Žáček, K historii pověsti o zázračné Panně Marii Frýdecké, *Těšínsko XXXVII*, 1993, č. 2, s. 19.

VII. Summary

The rise and evolution of the pilgrims church in Frýdek was bound to imperial Catholicism. Catholic lords and clergy started to build new churches on their manors, when the luterans could erected church of Grace. That church was to be located in front of the Těšín town gate. The Marian church in Frýdek, buit from 1740 under patronage of the Bishop of Vratislav, could be interpreted as a direct response to the church of Grace in Těšín (1710 - 1750). The first plans of church was changed by of Bishop of Vratislav. Poor and simple plan invented by Jan Reinthal as a local architect. His majesty employed own architect by this important project. New pilgrimage church following the design of Jesuit churches in Břeh (1734 – 1745) and in Vratislav (1689 - 1698). New architectural elements and forms of Baroque were introduced into Silesia by way of Bohemia and Austria. Numerous new churches were raised, and available commisions attracted designers and builders from neibouring lands. The main influnce bear the church of St. Nicholas in Malá Strana in Prague (1703 – 1711). The characteristic features of this group of single-nave churches with side chapels and galleries include the diagonal arrangement of pilasters embellishing the pillar faces, and the curve of the gallery parapets. First appeared in Lehnice (1714 – 1720) and than in Nisa (1720 – 1728). Several disposition appears the church of Jesuit in Břeh. Like church of Jesuit in Nisa appears facades of two shaped towers. Strong accent into the landscape, vertikalism and splendid monumentality taked influnce on church in Frýdek.

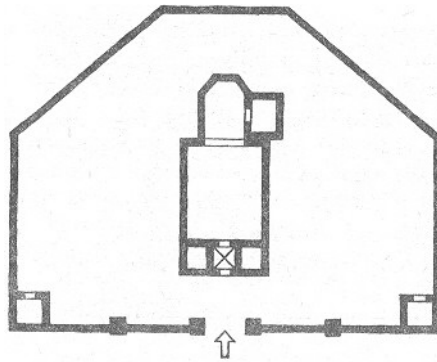
VIII. Seznam obrazové přílohy

1. Ropice, kostel sv. Kateřiny, 1806, Reprodukce: Jaroslav Herout, Jak poznávat kulturní památky, Praha 198
2. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, půdorys. Repro: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II*, Praha 1999.
3. Vratislav, kostel Jména Ježíš, 1689 – 1698, půdorys. Repro: Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
4. Lehnice, kostel sv. Jana Křtitele, 1714 – 1720, půdorys. Repro: Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.
5. Křesobor, cisterciácký klášterní kostel, 1728 – 1735, půdorys. Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.
6. Hlucholazy, kostel sv. Vavřince, 1729, půdorys. Repro: Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.
7. Vratislav, kostel Jména Ježíš, 1722 – 1725, kněžiště. Repro: Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.
8. Praha – Malá Strana, kostel sv. Mikuláše, 1703 – 1709, průčelí. Repro: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007.
9. Nisa, kostel sv. Petra a Pavla, 1720 – 1735, enfiláda empór. Reprodukce: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně*.

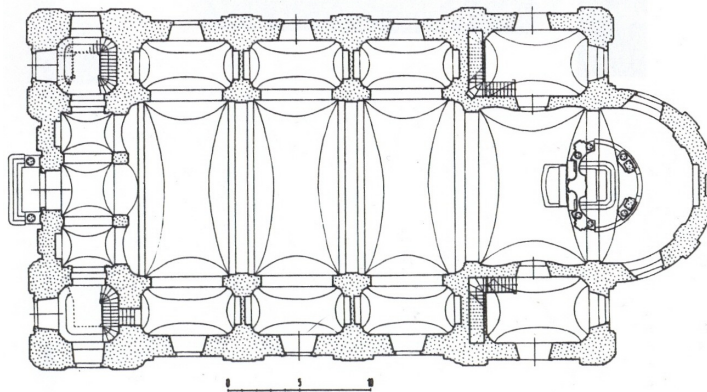
Historie – Kultura – Umění, Praha 2007.

10. Břeh, kostel sv. Kříže, 1734 – 45, průčelí a boční fasáda. Repro:
Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991.
11. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, hlavní vstupní portál, Foto: autor.
12. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, enfiláda empor.
Foto: autor.
13. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, portál kaple sv. Kříže, Foto: autor.
14. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, klenba lodi. Foto: autor.
15. Glębowice, kostel sv. Eliáše, 1743 – 46, klenba hlavní lodě,
Reprodukce: Józef Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa 2005.
16. Friedrich Bernhard Werner, Město Frýdek s poutním kostelem, po roce 1740. Repro: Jaroslav Bakala et al., *Slezsko*, Opava 1992.

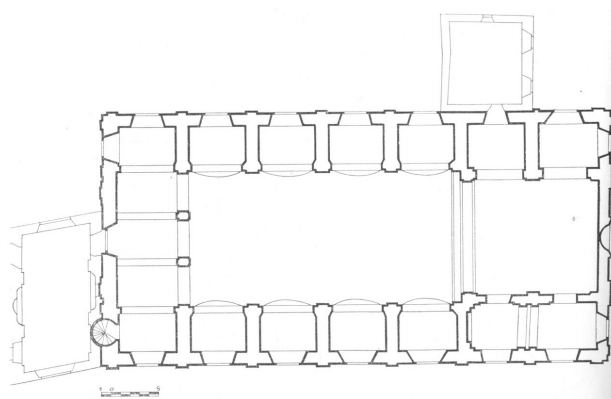
Obrazová příloha

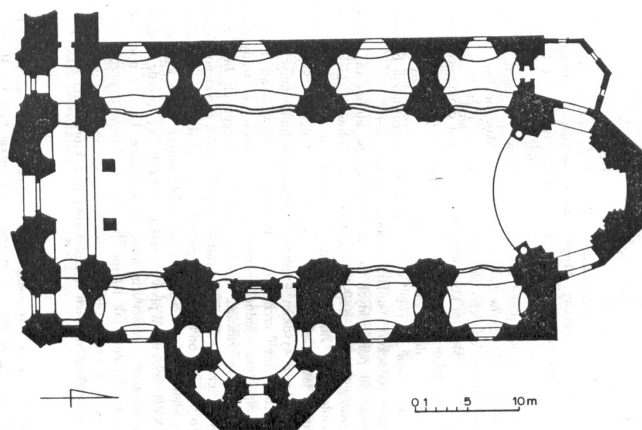
1. Ropice, kostel sv. Kateřiny, 1806, Reprodukce: Jaroslav Herout, *Jak poznávat kulturní památky*, Praha 1986.

2. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, půdorys. Repro: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II*, Praha 1999.

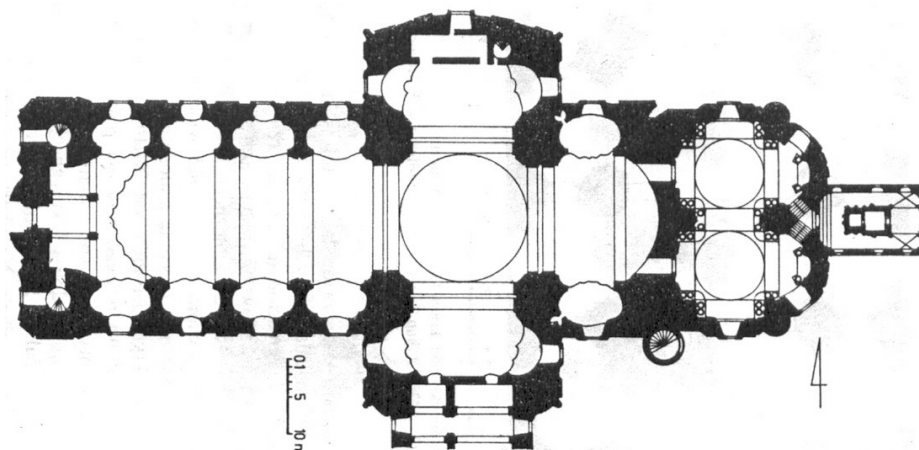

3. Vratislav, kostel Jména Ježíš, 1689 – 1698, půdorys. Repro: Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.

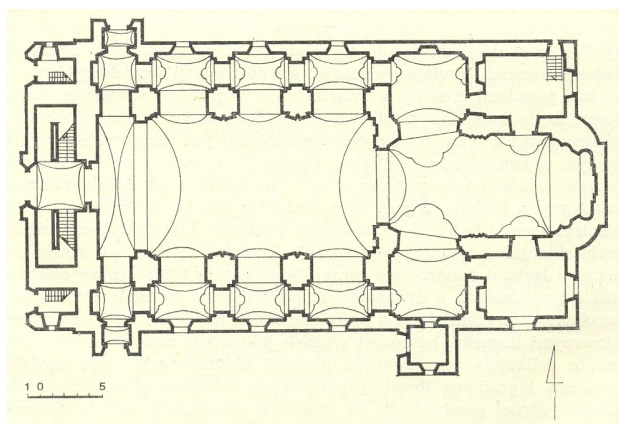

4. Lehnice, kościół sv. Jana Křtitele, 1714 – 1720, půdorys. Repro: Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.

5. Křesobor, cisterciácký klášterní kościół, 1728 – 1735, půdorys. Jan Wrabec,

Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986.

6. Hlucholazy, kościół sv. Vavřince, 1729, půdorys. Repro: Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.

7. Vratislav, kostel Jména Ježíš, 1722 – 1725, kněžiště. Repr: Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977.

8. Praha – Malá Strana, kostel sv. Mikuláše, 1703 – 1709, průčelí. Repr: Mateusz

Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007.

9. Nisa, kostel sv. Petra a Pavla, 1720 – 1735, enfiláda empór. Reprodukce: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007.

10. Břeh, kostel sv. Kříže, 1734 – 45, průčelí a boční fasáda. Repro: Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzyszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991.

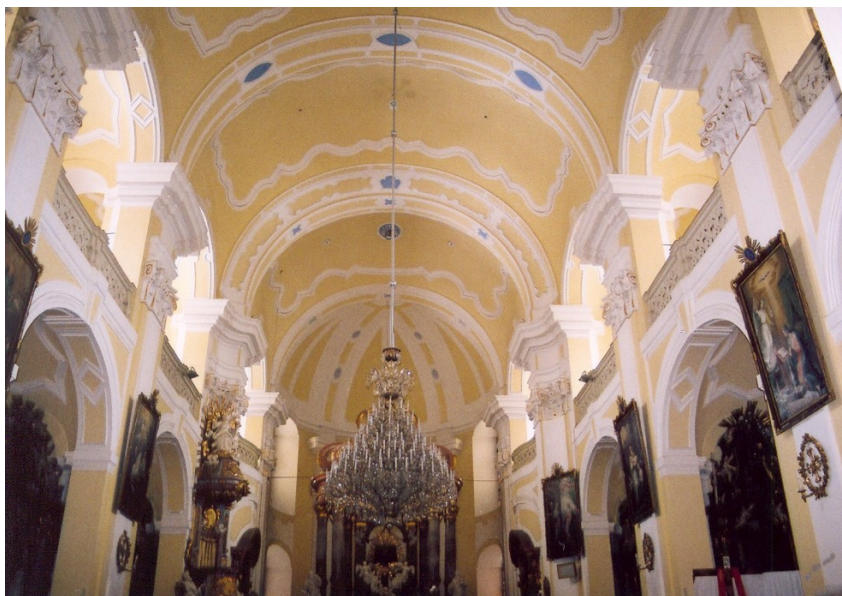
11. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, hlavní vstupní portál, Foto: autor.

12. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, enfiláda empor. Foto: autor.

13. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, portál kaple sv. Kříže, Foto: autor.

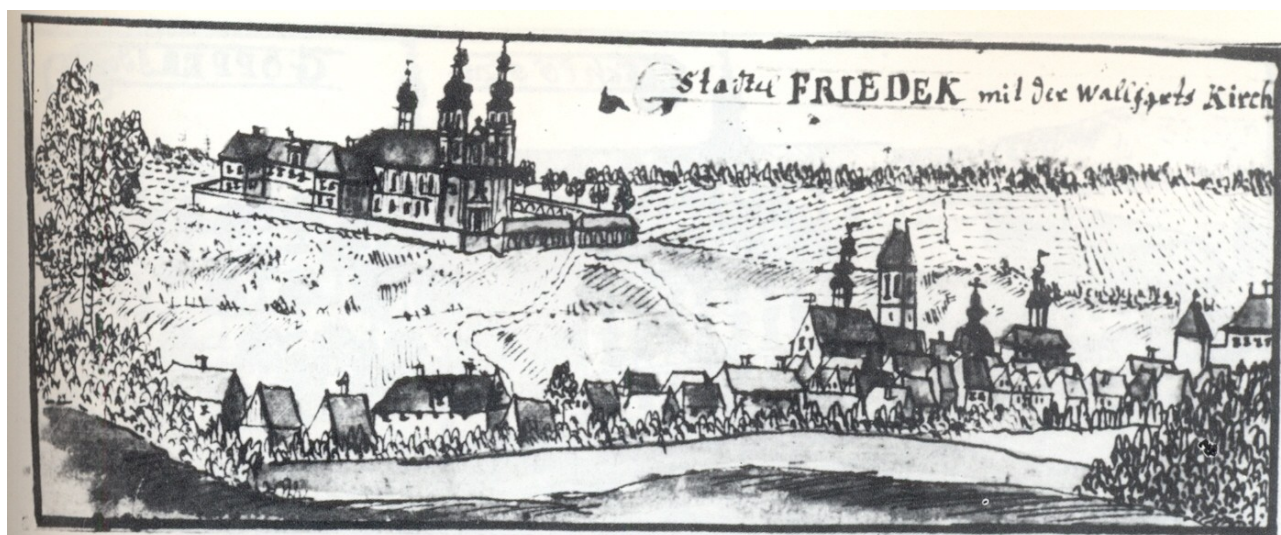

14. Frýdek, kostel Navštívení Panny Marie, 1740 – 1759, klenba lodi. Foto: autor.

15. Głębowice, kościół św. Eliáša, 1743 – 46, klenba hlavní lodě, Reprodukce: Józef Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa 2005.

16. Friedrich Bernhard Werner, Město Frýdek s poutním kostelem, po roce 1740. Repro: Jaroslav Bakala et al., *Slezsko*, Opava 1992.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Pavel Kufa
Katedra:	dějiny umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.
Rok obhajoby:	2008

Název práce:	Kostel Navštívení Panny Marie ve Frýdku
Název v angličtině:	The Visitation of the Virgin Mary's Church in Frýdek
Anotace práce:	Tato skupina jednolodních kostelů s bočními kaplemi a emporami se vyznačuje nakoso vytáčenými pilastry a zvlněnými poprsnicemi empor, ale to již u frýdeckého kostela nenajdeme. Tento kostel navazuje na starší slezské kostely.
Klíčová slova:	kostel, baroko, empory, hala, kaple, poutní kostel
Anotace v angličtině:	The characteristic features of this group of single-nave churches with side chapels and galleries include the diagonal arrangement of pilasters embellishing the pillar faces, and the curve of the gallery parapets, but no more in the church of Frýdek. This church following of older churches of Silesia.
Klíčová slova v angličtině:	church, baroque, galleries, hall, chapel, pilgrimage church,
Přílohy vázané v práci:	obrazová příloha
Rozsah práce:	105 stran + 7 stran obrazové přílohy + anotace
Jazyk práce:	čeština

- 1 Idzi Panic, Ziemia Cieszyńska w czasach piastowskich (XV – XVII wiek), in: Władysław Sosna (ed.), *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne. Zarys dziejów. Zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn 2001, s. 121 – 144, cit. s. 134 – 135. - Jan Konieczny – Eugeniusz Kopeć, Pod rządami Piastów, in: Józef Chlebowczyk (red.), *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*, Katowice 1973, s. 94 – 114, cit. s. 100 – 101.
- 2 Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1997, s. 825. - Irena Korbelářová – Milan Šmerda – Rudolf Žáček, *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*, Opava 2002, s. 233.
- 3 Janusz Spyra, Zarys dziejów kultury duchowej Śląska Cieszyńskiego (do 1918 r.), in: Sosna (pozn. 1), s. 279 – 295, cit. s. 280.
- 4 Korbelářová (pozn. 2), s. 233. - Franciszek Popiołek, *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*, Katowice 1958, s. 18.
- 5 Korbelářová (pozn. 2), s. 233. - Panic (pozn. 1), s. 135. - Konieczny (pozn. 1), s. 112.
- 6 Korbelářová (pozn. 2), s. 235 – 236. - Jerzy Gorzelik, Uwagi o sztuce Śląska Cieszyńskiego w dobie konfesjonalizacji, in: *Cieszyńskie Studia Muzealne. 2 (2005). Těšínský muzejní sborník*, Cieszyn 2005, s. 124 – 154, s. 130.
- 7 Korbelářová (pozn. 2), s. 237 – 240. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 132 – 133. - Popiołek (pozn. 4), s. 20.
- 8 Jerzy Gorzelik, Sztuka nowożytna. 1526 – 1740 – 1800, in: Ewa Chojecka (red.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004, s. 89 – 168, cit. s. 107 – 113. - Jan Al Saheb – David Pindur, Příspěvek k dějinám frýdeckého panství v 17. století, *Vlastivědné listy XXXI*, 2005, č. 1, s. 4 – 10, cit. s. 5 – 6.
- 9 František Hawlas, *Panna Maria Frýdecká*, Místek 1918, s. 21. - Jaromír Polášek, *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*, Český Těšín 2001, s. 28.
- 10 Hawlas (pozn. 9), s. 20 – 21. - Hawlas cituje spis „Origo“ od Karla Josefa Schippa z roku 1805.
- 11 Rudolf Žáček, K historii pověsti o zázračné Panně Marii Frýdecké, *Těšínsko XXXVII*, 1993, č. 2, s. 19.
- 12 Polášek (pozn. 9), s. 27.
- 13 Karel Findinský, *Dějepis farního kostela u sw. Jana Křtitele ve Frýdku*, Těšín 1876, s. 28. - František Kohut, *Stoletá Pamatka Kostela Panny Marye ve Frydku*, Olomouc 1852, s. 1. - Carl Findinski, *Geschichte der Pfarrkirche St. Joannis Bapt. in Friedek*, Teschen 1876, s. 42 - 43.
- 14 Marie Schenková, Jaromír Olšovský, *Barokní malířství a sochařství ve východní části Slezska*, Opava 2004, s. 187.

- 15 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 135.
- 16 David Pindur, Poutní tradice na Frýdecku v pozdním baroku, *Těšínsko XLIX*, 2006, č. 2, s. 2.
- 17 Polášek (pozn. 9), s. 27. - Karel Findinský (pozn. 13), s. 28. - Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 21 – 22, 187.
- 18 Bohumír Indra, Stavba barokního poutního kostela P. Marie ve Frýdku a jeho architekt, *Časopis Slezského zemského muzea B-42*, 1993, č. 1, s. 45.
- 19 Hawlas (pozn. 9), s. 21. - Polášek (pozn. 9), s. 28.
- 20 Indra (pozn. 18), s. 45, 54. - Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 21 – 22, 187.
- 21 Witold Iwanek, *Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim*, Bytom 1968, s. 70 – 71. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 135. - Gorzelik, *Sztuka Górnego Śląska* (pozn. 8), s. 120.
- 22 Gorzelik, *Sztuka Górnego Śląska* (pozn. 8), s. 120.
- 23 Spyra, (pozn. 3), s. 281 – 283.
- 24 Josef Koláček, *Dějiny Těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia*. *Annales Teschinenses*, Olomouc 2006, s. 9 – 16.
- 25 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 133. - Korbelářová (pozn. 2), s. 248 – údaj o počtu katolíků se pravděpodobně netýká frýdeckého panství.
- 26 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 133. - Koláček (pozn. 21), s. 23, 26.
- 27 Korbelářová (pozn. 2), s. 244 – 245.
- 28 Ibidem, s. 252 – 259. - Koláček (pozn. 21), s. 24.
- 29 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 139.
- 30 Koláček (pozn. 24), s. 17 - 19.
- 31 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 147.
- 32 Józef Kiedos, Jezuiti i ich udział w katolickiej reformie kościelnej na Śląsku Cieszyńskim w XVII i XVIII wieku, *Roczniki teologiczne – kanoniczne XXXV*, 1988, č. 4, s. 42.
- 33 Józef Londzin, *Kościoly drewniane na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn 1932, s. 31.
- 34 Idem.
- 35 Findinský (pozn. 13), s. 28.
- 36 Pindur (pozn. 16), s. 3.
- 37 David Pindur, Pramen k počátkům mariánského poutního místa ve Frýdku, *Těšínsko XLVIII*, 2005, č. 1, s. 17 – 19.
- 38 Findinský (pozn. 13), s. 28.

- 39 Idem. - Hawlas (pozn 9), s. 24.
- 40 Polášek (pozn. 9), s. 27.
- 41 Hawlas (pozn 9), s. 24 – 25.
- 42 Ibidem, s. 25. - Indra (pozn. 18), s. 46.
- 43 Rudolf Žáček, K historii pověsti o zázračné Panně Marii Frýdecké, *Těšínsko XXXVII*, 1993, č. 2, s. 19. - Hawlas, (pozn. 9), s. 21 – 23.
- 44 Indra (pozn. 18), s. 46.
- 45 Findinský (pozn. 13), s. 30.
- 46 Indra (pozn. 18), s. 46.
- 47 Władysław Sosna, *Kościół Jezusowy w Cieszynie*, Cieszyn 2002, s. 4. - Konstanty Kalinowski, *Architektura doby baroku na Śląsku*, Warszawa 1977, s. 209.
- 48 Norbert Conrads, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707 – 1709*, Köln 1971, s. 213 – 215.
- 49 Pavel Balas - David Pindur, Spor o pohřební apostaty v Puncově roku 1712, *Těšínsko L*, 2007, č. 4, s. 10.
- 50 Iwanek (pozn. 21), s. 25, 31. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 145. - Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 129. zde uvádí, že: „*Těšínský kostel musel být postaven v „jezuitském stylu“, tedy půdorysně odvozeném od římského kostela Il Gesù, ...*“.
- 51 Jan Muthmann, *Wierność Bogu i cesarzowi czasu powietrza morowego*, Brzeg 1716, reprint: Cieszyn 1997, s. 228 – 229.
- 52 Gorzelik, *Sztuka Górnego Śląska* (pozn. 8), s. 150. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 145.
- 53 Karol Maleczyński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963., s. 556 – 557. - Rudolf Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004, s. 184. Karol Nawa, *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*, Bytom 1997, s. 108. - Koláček (pozn. 23), s. 38.
- 54 Andrzej Kosówka, Kościół Ewangelicki w Cieszynie, in: Tadeusz Wojak (red.), *Kościół Jezusowy na Wyższej bramie w Cieszynie*, Warszawa 1973, s. 11 – 34, cit. s. 11 – 12, 28 – 30. - Weronika Nagengast (red.), *Oblicza sztuki protestanckiej na Górnym Śląsku*, Katowice 1993, s. 9.
- 55 Balas – Pindur (pozn. 49), s. 11. - Nawa (pozn. 54), s. 109 – 110, Janusz Spyra, *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburgów (1653 – 1848)*, in: Sosna (pozn. 1), s. 145 – 158, cit. s. 149 – 150, Popiołek (pozn. 4), s. 20 - 21.
- 56 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 145.

57 Datování vzniku dnes nezvěstných plánů se zakládá na roku 1736, kdy se ještě u dřevěné kaple pohřbívalo a zároveň v roce 1735 potvrdila náboženská komise zázračnost mariánské sochy. Pověření vypracovat plány nového kostela nestálo již nic v cestě. Plány s propočty nákladů musel projektant odevzdat před rokem 1739, kdy ze ně dostal zaplacené. - uvedené skutečnosti s odkazem na citované zdroje uvádím podrobněji v následujícím textu.

58 Londzin (pozn. 33), s. 3. - Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 18.

59 Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 13, 21.

60 Sławomir Brzezicki – Christine Nielsen – Grzegorz Grajewski – Dietmar Popp (eds.), *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, Warszawa 2006, s. 213.

61 Mariusz Makowski, Kościół pod wezwaniem świętego Krzyża w Cieszynie, in: *Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim*, Kraków 2005, s. 223 – 231, cit. s. 227.

62 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 425 – 426. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 145.

63 Polášek (pozn. 9), s. 194. - Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 146.

64 Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II*, Praha 1999, s. 129.

65 Indra (pozn. 18), s. 47.

66 Idem.

67 Pindur (pozn. 16), s. 3.

68 Indra (pozn. 18), s. 47 – 48.

69 Hawlas (pozn. 9), s. 26.

70 Indra (pozn. 18), s. 47, 55.

71 Jan Pavel Štěpánek (rec.), Historie kostela Narození Panny Marie v Ropici, http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=10379, vyhledáno 29. 4. 2008.

72 Hawlas (pozn 9), s. 26.

73 Franz Xaver Seppelt, *Geschichte des Bistums Breslau*, Breslau 1929, s. 80 – 81. – František Skřivánek – Jaroslav Tovačovský, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska: se zvláštním zřetelem na jejich životopisy a heraldiku*, Praha 2004, s. 69.

74 Gabriela Waś, Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku, in: Marek Czapliński (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 118 – 248, cit. s. 179. - Józef Pater, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Wrocław 1998, s. 88, 102.

75 Gorzelik, *Cieszyńskie Studia Muzealne* (pozn. 6), s. 146.

76 Al Saheb – Pindur (pozn. 8), s. 6.

77 Findinský (pozn. 13), s.30. - Hawlas (pozn 9), s. 26.

- 78 Indra (pozn. 18), s. 48.
- 79 Stanisław Łoza, *Architekci a budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 332. - Walter Krause, *Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien I*, Oppeln 1933, s. 95. - Reimann, heslo: Wittwer, Bartolomäus, in: Hans Vollmer (red.), *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XXXVI*, Leipzig 1947, s. 145 – 146.
- 80 Hawlas (pozn. 9), s. 26. - Indra (pozn. 11), s. 48 – 49.
- 81 Indra (pozn. 18), s. 48 – 49.
- 82 Polášek (pozn. 9), s. 31.
- 83 Indra (pozn. 18), s. 49.
- 84 Hawlas (pozn. 9), s. 26. - Alexander Voloch, *Poutní chrám P. Marie ve Frýdku*, Frýdek 1938, s. 13.
- 85 Hawlas (pozn. 9), s. 27. - Indra (pozn. 18), s. 49.
- 86 Indra (pozn. 18), s. 50.
- 87 Kohut (pozn. 13), s. 3. - Polášek (pozn. 9), s. 31.
- 88 Indra (pozn. 18), s. 50.
- 89 Polášek (pozn. 9), s. 31.
- 90 Indra (pozn. 18), s. 50.
- 91 Idem.
- 92 Idem.
- 93 Idem.
- 94 Findinský (pozn. 13), s.31. - Hawlas (pozn. 9), s. 27.
- 95 Indra (pozn. 18), s. 51. - Hawlas (pozn. 9), s. 27.
- 96 Hawlas (pozn. 9), s. 27 – 28.
- 97 Polášek (pozn. 9), s. 31. - Jindřich Benatzky, *Stavitel poutního chrámu ve Frýdku, Těšínsko IX*, 1966, č. 3, s. 16 – 17.
- 98 Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 17, 44.
- 99 Ibidem, 162 – 165.
- 100 Ibidem, s. 44, 163 – 164. - Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I*, Praha 1994, s. 441.
- 101 Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 43 – 45.
- 102 Polášek (pozn. 9), s. 31.
- 103 Idem.
- 104 Indra (pozn. 18), s. 50.
- 105 Schenková – Olšovský (pozn. 14), s. 139 – 141, 145.

- 106 Hawlas (pozn. 9), s. 35 – 36.
- 107 Ibidem, s. 43 – 44.
- 108 Voloch (pozn. 84), s. 24 – 26. - Franz Rosmaël, Die Wallfahrts-Kirche zu Friedek in Oesterreichisch-Schlesien, *Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmähle XXI*, 1895, s. 136 – 138, cit. s. 137. - Hawlas (pozn. 9), s. 45 – 47.
- 109 Srovnej: Samek (pozn. 100), s. 440 - 441.
- 110 Jan Wrabec, *Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1986, s. 34.
- 111 Heinrich Gerhard Franz, *Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Entstehung und Ausstrahlungen der böhmischen Barockbaukunst*, Leipzig 1962, s. 81 - 90, ale rovněž i v dalších částech knihy.
- 112 Wrabec (pozn. 110), s. 33 - 36.
- 113 Mojmír Horyna, Dientzenhoferovská architektura jako osobní styl a obecný slohový fenomén, in: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Koziel – Piotr Oszczanowski, Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007, s. 255 - 311.
- 114 Věra Naňková, K typologii české sakrální architektury 17. století, in: *Umění XXXIV*, s. 134 - 143, cit. s. 138.
- 115 Erich Bachmann, Architektur, in: Karl Maria Swoboda (red.), *Barock in Böhmen*, München 1964, s. 9 - 60, cit. s. 19. - Naňková, (pozn. 114), s. 140.
- 116 Konstanty Kalinowski, *Architektura barokowa na Śląsku w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 134 - 137. - Kalinowski (pozn. 47), s. 95. - Wrabec (pozn. 110), s. 34 – 36. - Georg Reimann, Oberschlesische Kirchenbaukunst vom 16. - 18. Jahrhundert, *Der Oberschlesier XVIII*, 1936, č. 2, s. 73 – 83, cit. s. 81.
- 117 Andrzej Dulewicz, *Encyklopedia sztuki niemieckiej. Austria – Niemcy – Szwajcaria*, Warszawa 2002, s. 509, 559, 565 - 567.
- 118 Erich Bachmann (pozn. 115), cit. s. 19. - Zde uvádí pouze Královice (1575 - 1578) a zámeckou kapli v Grabštejně (1569), kde se podle něj setkáváme s typem bavorské haly s přízedními pilíři.
- 119 Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989, s. 6 - 62, cit. s. 54 - 55.
- 120 Ibidem, s. 16, 55.
- 121 Ibidem, s. 53 - 54. - Pavel Vlček (red.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 117. -Uvádí, že původní trojlodí s bočními emporami pro německé

luterány měl i dnešní kostel sv. Šimona a Judy (před 1632).

122 Erich Bachmann, (pozn. 115), s. 19.

123 Eberhard Hempel, *Baroque Art and Architecture in Central Europe. Germany /Austria / Switzerland / Hungary / Czechoslovakia / Poland*, Harmondsworth 1965, s. 38. - Naňková, (pozn. 114), s. 138.

124 Erich Bachmann, (pozn. 115), s. 19.

125 Jerzy Paszenda, Problem stylu w architekturze jezuickiej, *Biuletyn historii sztuki XXIX*, s. 146 - 156.

126 PV (Pavel Vlček) – IK (Ivo Kořán) – VV (Václav Vančura), Kostel sv. Salvátora v Klementinu, in: Pavel Vlček (red.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 109 – 112, cit. s. 109 - 111.

127 Pavel Vlček, "Dientzenhoferův skicář" a česká architektura 1640 - 1670, *Umění XXXVII*, s. 473 - 497, cit. s. 478.

128 Naňková (pozn. 114), s. 138. - Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 4*, (T/Ž), Praha 1982, s. 324.

129 Vlček (pozn. 127), cit. s. 488 – 489. - PV (Pavel Vlček) – VV (Václav Vančura), Kolej novoměstských jezuitů s kaplí sv. Františka Xaverského, in: Pavel Vlček, *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad Vinohrady (Praha 1)*, Praha 1998, s. 364 – 366.

130 Naňková (pozn. 114), s. 138.

131 Ibidem, cit. s. 138. - Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 3*, (P/Š), Praha 1980, s. 136. - Emanuel Poche (pozn. 128), s. 81. - Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 1*, (A/J), Praha 1977, s. 157.

132 Václav Richter, *Telč*, Praha 1976, s. 56 - 58. - pn (Petra Nevímová) - me (Martin Elbel), heslo Telč, in: Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 675 – 679. - Vlasta Kratinová – Bohumil Samek – Miloš Stehlík, *Telč. Historické město jižní Moravy*, Praha 1992, s. 105 – 108. - Věra Naňková, Barokní plány v moravských jezuitikách, in: Jan Bistřický (ed.), *Historická Olomouc a její současné problémy V*, Olomouc 1985, s. 223 – 229, cit. s. 226.

133 Naňková (pozn. 114), cit. s. 139 - 140. - Poche, *Umělecké památky Čech 1* (pozn. 131), s. 250.

134 Milada Vilímková, *Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové*, Praha 1986, s. 68 - 69. - Věra Naňková, Architektura vrcholného baroka v Čechách, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 391 - 454, cit. s. 394.

135 pv (Pavel Vlček), heslo Chlum sv. Máří, in: Pavel Vlček – Petr – Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 249 - 251.

- 136 Kalinowski (pozn. 116), s. 52. - Wrabec (pozn. 110), s. 45. - Józef Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*, Warszawa 2005, s. 464.
- 137 Kalinowski (pozn. 116), s. 52.
- 138 Ibidem, s. 67 - 68.
- 139 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 931.
- 140 Kalinowski (pozn. 116), s.151.
- 141 Ibidem, s.152 - 153.
- 142 Bernhard Patzak, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten*, Strasburg 1918, s. 1 - 2.
- 143 Tadeusz Broniewski – Mieczysław Zlat (eds.), *Sztuka Wrocławia*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967, s. 268 - 269.
- 144 Patzak (pozn. 142), s. 3 - 6.
- 145 Kalinowski (pozn. 116), s.156 - 157.
- 146 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 991 – 992. - Henryk Dziurla, *Architektura v letech 1650 – 1741* (pozn. 143), s. 254.
- 147 Kalinowski (pozn. 116), s.148 - 150.
- 148 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 270.
- 149 Horyna (pozn. 113), s. 262 - 268.
- 150 Franz (pozn. 111), s. 76 – 80. - Naňková, (pozn. 114), s. 143.
- 151 Naňková, (pozn. 114), s. 143.
- 152 MP (Milan Pavlík) – VV (Václav Vančura), Kostel sv. Mikuláše s věží čp. 556/III, in: Pavel Vlček, *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999, s. 91 – 96, cit. s. 91 – 92.
- 153 Henryk Dziurla, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991, s. 110.
- 154 Mojmír Horyna – Jaroslav Kučera, *Dientzenhoferové*, Praha 1998, s. 51.
- 155 Naňková (pozn. 134), s. 403.
- 156 Erich Bachmann (pozn. 115), s. 36.
- 157 pv (Pavel Vlček), Litoměřice (Litoměřice). Bývalá jezuitská kolej se seminářem a gymnásiem (čp. 20/1 – 2) u kostela Zvěstování P. Marii, in: Pavel Vlček – Petr – Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 343 - 344.
- 158 Mojmír Horyna, *Jan Blažej Santini - Aichel*, Praha 1998, s. 298 - 304. - ps (Petr Sommer) - jt (Juraj Toma) - pv (Pavel Vlček), Želiv (Pelhřimov). Kanonie premonstrátů u kostela Narození P. Marie, původně konvent benediktinů s kostelem sv. Petra a Pavla, in: Pavel Vlček – Petr – Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 703 - 709.

- 159 Naňková (pozn. 134), cit. s. 403.
- 160 Ibidem, s. 437. - pv (Pavel Vlček), Hejnice (Liberec). Bývalý konvent františkánů u kostela Navštívení P. Marie, in: Pavel Vlček – Petr – Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1998, s. 225 – 227.
- 161 Za upozornění na tento kostel děkuji panu prof. Rostislavu Šváchovi. Jiné příklad dispozice uvádí: Samek (pozn. 64), s. 708 – 709. Jedná se o trojlodí s emporami nad bočními loděmi v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Novém Jičíně (1729 – 1734).
- 162 Emanuel Poche (red.), *Umělecké památky Čech 2*, (K/O), Praha 1978, s. 157.
- 163 Zdeněk Kudělka, Architektura pozdního baroka na Moravě, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 693 - 711, cit. s. 695.
- 164 oj (Ondřej Jakubec), Olomouc (Olomouc). Bývalý konvent minoritů „U sv. Františka" s kostelem P. Marie, následně kolej jesuitů s kostelem P. Marie Sněžné se školami a konviktem s kaplí Božího Těla, in: Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 473 - 481, cit. s. 479 - 480.
- 165 Zdeněk Kudělka, Architektura, in: Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 181 – 330, cit. s. 269.
- 166 Milan Togner, K vystoupení Kiliána Ignáce Dientzenhofera v Olomouci, *Umění XXII*, 1974, s. 287 - 288.
- 167 Jan Wrabec, Český proud ve slezské barokní architektuře, in: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski – Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007, s. 289 - 311, cit. s. 299.
- 168 Henryk Dziurla, Slezské kláštery jako střediska „českého" umění období baroka, in: Mateusz Kapustka – Jan Klípa – Andrzej Kozieł – Piotr Oszczanowski – Vít Vlnas (eds.), *Slezsko – perla v České koruně. Historie – Kultura – Umění*, Praha 2007, s. 237 - 252, cit. s. 248.
- 169 Horyna (pozn. 113), s. 282.
- 170 Karl Möseneder, Zum Streben nach „Einheit" im österreichischen Barock, in: Helmut Lorenz (red.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich IV. Barock*, München – London – New York 1999, s. 51 - 74, cit. s. 59.
- 171 Wrabec (pozn. 167), s. 297. - Kalinowski (pozn. 47), s. 129.
- 172 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 947.
- 173 Ibidem, s. 612.
- 174 Samek (pozn. 65), s. 215 – 217. - Bohumír Indra, Stavba poutního kostela na Cvilíně u Krnova 1721 – 1728 a jeho vnitřní výzdoba do r. 1786, *Časopis Slezského zemského muzea B-6*, 1957, s. 72 – 84, cit. s. 73 – 76. - Bohumír Indra, Krnovští barokní architekti

- Andreas a Jiří Fridrich Gansové, Michal Klement a jejich stavby, *Časopis Slezského zemského muzea* B-35, 1986, s. 265 – 279, cit. s. 267 – 268.
- 175 Kalinowski (pozn. 47), s. 154 – 177.
- 176 Henryk Dziurla, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991, zvl. s. 7 – 10, 20 – 85.
- 177 Patzak (pozn. 142), s. 12 – 19. - Dziurla (pozn. 175), s. 112 – 122.
- 178 Patzak (pozn. 142), s. 19 – 22.
- 179 Neil MacGregor, Barok, rokoko a klasicismus, in: Michael Raeburn et al., *Dějiny architektury*, Praha 1993, s. 159 - 197, cit. s. 167.
- 180 Henryk Dziurla, Wertykalizm i tożsamość barokowej architektury Krzeszowa, in: Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991, s. 236 – 257, cit. s. 243.
- 181 Kalinowski (pozn. 47), s. 167.
- 182 Kalinowski (pozn. 47), s. 164. - Wrabec (pozn. 110), s. 57 - 59.
- 183 Dziurla (pozn. 168), s. 237 - 252, cit. s. 242.
- 184 Horyna (pozn. 113), s. 285 - 286.
- 185 Kalinowski (pozn. 47), s. 166.
- 186 Wrabec (pozn. 110), s. 59.
- 187 Horyna (pozn. 113), s. 283 – 286.
- 188 Kalinowski (pozn. 47), s. 167.
- 189 Idem.
- 190 Tadeusz Chrzanowski – Marian Kornecki, *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca wieku XIX*, Kraków 1974, s. 249 - 250. - Wrabec (pozn. 167), s. 298.
- 191 Kalinowski (pozn. 47), s. 180 – 181.
- 192 Ibidem, s. 181.
- 193 Kalinowski (pozn. 47), s. 180 – 181.
- 194 Wrabec (pozn. 110), s. 59 – 61.
- 195 Kalinowski (pozn. 47), s. 185.
- 196 Idem.
- 197 Wrabec (pozn. 110), s. 61 – 63.
- 198 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 451 – 456.
- 199 Kalinowski (pozn. 47), s. 186.
- 200 Wrabec (pozn. 110), s. 63 – 65. - Kalinowski (pozn. 47), s. 186 – 189.
- 201 Wrabec (pozn. 167), s. 304 - 305.

- 202 Dziurla (pozn. 168), s. 243 - Dziurla (pozn. 175), s. 202.
- 203 Franz (pozn. 111), s. 205 - 206.
- 204 Jan Wrabec, Kilka uwag o programie ideowym kościoła Najświętszej Maryi Panny Łaskawej w Krzeszowie oraz o okolicznościach jego powstania, in: Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991, s. 260 - 270.
- 205 Kalinowski (pozn. 47), s. 186.
- 206 Wrabec (pozn. 110), s. 64 - 65.
- 207 Konstanty Kalinowski, *Lubiąż*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 184 - 187.
- 208 Kalinowski (pozn. 47), s. 186.
- 209 Wrabec (pozn. 167), s. 305.
- 210 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 283 – 284.
- 211 Jan Wrabec, *Architektoniczny język Dientzenhoferów czeskich na Śląsku*, Wrocław 2003, s. 191.
- 212 Ibidem, s. 189, 192.
- 213 Wrabec (pozn. 110), s. 69.
- 214 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 705 - 706.
- 215 Wrabec (pozn. 110), s. 69.
- 216 Kalinowski (pozn. 47), s. 183.
- 217 Wrabec (pozn. 110), s. 69.
- 218 Wrabec (pozn. 211), s. 189.
- 219 Ibidem, s. 189.
- 220 Tadeusz Chrzanowski – Marian Kornecki (red.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce, Tom VII, Województwo Opolskie, zeszyt 9, Powiat Nyski*, Warszawa 1963, s. 186 – 187.
- 221 Wrabec (pozn. 211), s. 189.
- 222 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 846.
- 223 Wrabec (pozn. 110), s. 70 - 71.
- 224 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 281.
- 225 Wrabec (pozn. 110), s. 72.
- 226 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 778 – 779. - Ludwik Herok, *Architektura Skoczowa na tle historii miasta*, in: Janusz Badura – Józef Drabina – Karol Kajzer – Witold Koźdoń – Małgorzata Orawska – Paweł Szarzec (eds.), *Skoczów i okolice. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Skoczów 2001, s. 46 – 66, cit. s. 51 – 52.
- 227 **Piotr Osczanowski, Kościół katolicki czasów kontrreformacji – oprawa literacka. Legnickie Pole – Brzeg Dolny – Krzeszów – Brzeg**, in: Henryk Dziurla – Kazimierz Bobowski (eds.), *Krzeszów uświęcony łaską*, Wrocław 1991, s.

- 228 Patzak (pozn. 142), s. 267 – 269.
- 229 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 155.
- 230 Kalinowski (pozn. 47), s. 189. - Bernhard Patzak, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten*, Strasburg 1918, s. 268.
- 231 Kalinowski (pozn. 47), s. 191.
- 232 Wrabec (pozn. 110), s. 47.
- 233 Kalinowski (pozn. 47), s. 191.
- 234 Wrabec (pozn. 110), s. 48 - 49.
- 235 Wrabec (pozn. 110), s. 47.
- 236 Kalinowski (pozn. 47), s. 191.
- 237 Patzak (pozn. 142), s. 264. - Antonín Jirka, Piaristický kostel sv. Valentina v Příboře, *Sborník Uměleckohistorického muzea v Kroměříži*, Kroměříž 1969, s. 121 – 129, cit. s. 126.
- 238 Patzak (pozn. 142), s. 256 – 276.
- 239 Jirka (pozn. 237), s. 126.
- 240 Patzak (pozn. 142), s. 367.
- 241 Ernst Hans Gombrich, *Příběh umění*, Praha 2001, s. 435.
- 242 Joseph Jungnitz, *Die Breslauer Domkirche. Ihre Geschichte und Beschreibung*, Breslau 1908. - Marcin Bukowski, *Katedra wrocławska*, Wrocław 1974.
- 243 Antonín Jirka (pozn. 237), s. 125.
- 244 Ibidem, s. 125.
- 245 Libuše Dědková – Antonín Grůza, Kostel sv. Valentina v Příboře, in: Karel Chobot (red.), *Piaristé v Příboře: sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře*, Nový Jičín 1995, s. 137 – 149, cit. s. 145.
- 246 Mojmír Horyna, Architektura baroka v Čechách, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 75 – 131, cit. s. 127.
- 247 Antonín Jirka (pozn. 237), s. 126.
- 248 Ryszard Hołownia, Udział malarzy w kształtowaniu architektury i rzeźby na Śląsku w okresie dojrzałego baroku, in: Andrzej Kozieł – Beata Lejman (ed.), *Willmann i inni: malarstwo, rysunek i grafika na Śląsku i w krajach ościennych w XVII i XVIII wieku*, Wrocław 2002, s. 182 – 191, cit. s. 187.
- 249 Wrabec (pozn. 211), s. 186 – 187.
- 250 Idem. - Wrabec (pozn. 110), s. 47. - Václav Richter – Zdeněk Kudělka, Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren, *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské*

univerzity, řada uměnovědná F 16, Brno 1972, s. 91 – 130, cit. s. 120.

251 Angelika Marsch, *Friedrich Bernhard Werner (1690 – 1776). Śląski rysownik europejskich widoków*, Głogów 1998, s. 20.

252 Wrabec (pozn. 110), s. 135 - 137.

253 Ibidem, s. 49 – 50. - *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk* (pozn. 61), s. 718 – 719. –

Zuzanna Karwot, *Pszów. Kult Matki Boskiej (1723 – 1921)*, Marklowice 2001, s. 17.

254 Indra, *Krnovští barokní architekti* (pozn. 174), s. 270.

255 Wrabec (pozn. 110), s. 50.